434.342-8
Ж-С 69

Çergeyinip purıtarajats, atrigizdeN

ÇOLDЬBAJ ULЬ M. MEN CONAN ULЬ T.

[illegible]

QALQOZ AVЬL

ALQAÇQЬ ÇЬLDЬQ JS QURALЬ

Tүzetilip çaŋa alip pen III-ci basьluvь.
Bilim kenesi I-basqьc mektep үcin uraiqan.

Допущено в школах
КОЛХОЗНЫЙ АЛФ I.
Рабочая книга I-го года
обучения
4-е вновь переработанное издание.

QAZAQЬSTAN BASPASЬ
—1931—

107

Çer çyzinin parallelsfetters, elrkçlqdew

ÇOLDEBAJ uls M. men CONAN uls T.

494.342
Ç-811

494.342-8
ЗТС 69

АРХИВ. Ф.

QALQOZ AVbL

Tvsetip çapa alip pen Ill-ci basiluva.

Bilim kençsi I-mazqbc meklep ycln tmatqan.

Джулымбаев и Шоманов.
ХЛОПКОВЫЙ ДУД.
Рабочая книга 1-го года обучения.
Заново переработанное издание.

Г. П. Б.
Инв. № 6927
Отд. Рукописаний

QAZAQbSTAN BASPASb
— 1931 —

г. Алма-Ата, Госиздат-лит. КЦСНХ № 2,
зак. 3046/603 Каталит 162 тир. 140-00

Mektep tərtibi.

Bir mektepte bes bala birigip, mektep-tiŋ tərtibin çaxьp çalpь çьjьlьsqa salqan. Çьjьlьs qarap — „tərtip durьs çazьlqan eken“ dep qabьl alqan.

Tərtip ylken emes, bolqanь 5 aq buvьn. Olar mьnalar:

1). Bizdьŋ mekteptegi ər bir oquvcь qostьŋ mycesi.

2. Qostьŋ mycesi mektepte ic kim men urьsьp qaqьspajdь, ic kim men soqьspajdь.

3).Tuçьrnaj boluvdan bas tartuvqa ic kimnьŋ erki çoq.

4). Tuçьrnaj bir çumaqqa saʼlanadь.

5).Toçьrnaj dьn mindeti: kilastь sь-рьruv, avanь tazalav, ortaq dəpterdi çyrgizip turuv. Ylken вalalar tərtipti çaqsьlap kөcirip kilastarqa ilip qoјadь.

Sal-sal вilek, sal вilek.

Sal-sal вilek, sal вilek.
Baladan tətti вal вilek.
Mektepke вar вir mezgil,
Əçeŋniŋ tilin al вilek.

Sal-sal вilek, sal вilek.
Saвaqьŋa вar вilek.
Qьdьra вerme qьltьjьp,
Etegiŋ men qar kyrep.

Sal-sal вilek, sal вilek.
Suluv taldaj tal вilek.
Oqьp-oqьp вir asqan,
Cевer вolьp qal вilek.

Meniŋ mindetim.

Bygin meni kəmijtetci etip sajladь. Çьjьlьsta mindetimizdi uqtьrdь. Mindetim mьnalar eken:

1) Kilasqa, as yjge tuçьrnaj qoјьp çyryv.

2) Sabaqqa kelmegen, sabaqtan ke. cikken balalardь belgilep otьruv.

3) Tuçьnьjlarqa qьzmetin eskertip otьruv.

Çumьs: Kəmijtetcilerdiń mindetin iri çazьp, yjdiń çarьna iliңder.

Aq serek.

Aq serek pen kək serek.
Cavьp aldьm bajterek,
Tebingiden tor kerek.
Çaman-çaman
Tursьn degen bala kerek.

Çumьs: eki bəlinip, qol ustasьp aq sərekti ojnap kəriңder. Qaj çaqьң çeңer ekensin.

OJNAŃDAR—SANAŃDAR

Birim—birim,
Ekim—ekim,
Ycim—ycim,
Tərtim—tərtim,
Besim—besim,
Altьm—altьm,
Avьr—baltam,
Qorqьldavьq
Qьrman—tavьq,
Olpьq—solpьq,
Sen kir sen cьq,

Çumьs: Osь ɵleŋdi ojnap kɵriŋder.
Sandarьn sьjpьr men çazьŋdar.

Bizdiŋ tərtip.

Alqacqь kezde tьsqa cьqsaq, alьsamьz, cuvlasamьz. Avьz yjde ɵirimizdi ɵirimiz ijterip çiɵeremiz ja çьlatamьz.

Saɵaq kezinde taqь cuvlajmьz, muqalьmnьŋ sɵzin de tьŋdamajtьn ɵoldьq. Dəneme uqpadьq. Saɵaqtan kejin ɵalalar çьjnalьp sɵjlesip mьnadaj qavlь qьldьq:

Budan ɵьlaj: 1) ɵərimiz tatuv ɵalalьq.

2). Birimizge ɵirimiz kɵmektesejik.

3. Beti men cuvlaj ɵermelik, cuvlaj ɵersek ɵasьmьz avьradь.

Çumьs: mektepte qalaj turuv kerek?
Ol tuvralь keŋesesinder me?
Turmьstь qalaj tyzep kelesinder?

Osь suravlarqa taqtaqa çazьp, çavap ɵeriŋder!

Quvьr-quvьr, quvьrmac.

quvьr-quvьr, quvьrmac.
ɵalalarqa ɵejdaj ccc.
ɵas ɵarmaq,

eolaь yirek,
ortan terek,
kickene aaaek.
coldьr cymek.
sen tur, qozьna aar,
sen tur, qojьna aar,
sen tur, çьlqьna aar,
sen tur, sajьrqa aar,
sen tur, mektepke aar.

Çumьs: munь qalaj ojnajdь?
Özderiң ojnap koriңder.

Mektepti qalaj kytemiz.

Aznap çel soqьp, qar qьlavlap, qьs tyse вastadь. Mektevimizdiң ici muzdaj: mektepte oqьp, çazuvqa вolatьn emes.

Çalma çan mektepti oңdavqa kiristik. Aqaj вor men kendir maj әkeledi. Tuvlaqqa salьp toqpaqtap usattьq. Elek pen eledik. Dәl un sьjaqtь вoldь. Kendir majdь qujьp ijledik. Ijlegen qamьr men terezeniң acьq tesigin вitedik. 3-4 вala otьn әkelip pecti çaqtьq. Ara-arasьnda вordan çasaqan qamьrdan tyjeniң sygiretin salьp çatqandar da вoldь. Olarqa tuçьrnaj: „Bordь вosqa cacpaңdar!" dep tьjьm salьp qojadь. Esikti kijiz вen sьrtьnan qaptap, вilte men вastьrьp cegeledik. Acqanda өzi çavьlatьn etip, arqanqa вajlap, ajnalmalь cьqьrcьqtardan өtkizip, esikke tas вajladьq. Yj çьlьna

ьastadь. Bizdiŋ de denemiz çajьlьp çьlьna ьastadь.

Çumьs: mektepke ajьna 4 arьa tezek ketedi. 2 ajqa qanca ketedi?

Mьna sandardь oqьp çazьp alьŋdar: I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X...

Mundaj sandь qajda kərdiŋder?

Mektepti dəl qar tysken kyni oŋdav durьs pa?

Mektepti qaj mezgilde oŋdav kerek?

Biz

At qulaqtan at qьlьp,
Asьr salqan ьiz edik,
Aq batpaqta avnasьp,
Çarьs salqan ьiz edik.

Çumьs: Osь eleŋde nece sez bar?.. Soŋqь çoldь buvьnqa bəlip çazьŋdar. Soŋqь çolda nece dьbьs bar?..

Kəlektip.

Qara taldьŋ alabь,
At captьrьm dalanь.
Qaptaqan asav tьraktьr.
Satsьjaldьq çarьsta,
Birevin de qalьspa,
Degendej tyjdek ajdap çyr,
Bujra bozdь bəkserip,
Tuvьrьlatьp təŋkerip,

Вьjdajьn sevip çajlap çyr.
Сьпьqqan cəpir Baltavaj,
Qoçalaq veti qara maj,
Тьraktьrьn majlap çyr.
Qos vilegin sьvanьp,
Əjt dese dəjt ьrqalьp,
Çigeri kyndej qajnap çyr.
Kyndiz kynge vaqьnьp,
Tynde camь çaqьlьp,
Qara vuqa çajnap çyr.
Qara maqpal çamьlьp,
Amalsьz kycke vaqьnьp,
Çatьp qaldь kervez qьz..

Ortaq eŋvek ordasь,
Tapсьldьq qoqam qolqasь,
Kərkejsin kəktej kəlektip!
Çumьs: Çavap çazьŋdar: Тьraktьrdьŋ
qandaj pajdasь var.
At pen çer ajdav men Тьraktьr men
Çer ajdavdьŋ ajьrmasь ne.
Qajsьsь caruvaqa qolajlь!

Tərtip mekteptiŋ vir tiregi: tərtipsiz mektep—mektep emes; mekteptiŋ tərtivin saqtamaqan cəkirt, cəkirt emes.

Silet ər pijanerge ne tapsьrdь.

Ər pijənerge silət mьnanь tapsьrdь:
1. Pijəner qatarьna vir vala kirgizyv

2. 20 kijloqьram eski—yski çьjnav.

3. 5 egev quirьq tьcqan, on qap teser tьcqan, 10 sar cunaq qьruv.

4 Gektirdiŋ onnan birin aram cepten, zьjandь çandьqtan tazartuv.

5. Bir çemis aqacьndaqь zьjandь çandьqtardь qurtuv. Baqcadaqь on əsimdikti zьjandь çandьqtan, zьjandь əsimdikten tazartuv.

6. Qara torqajqa bir uja çasav.

pijaner ətiretl ne istev kerek.

1. Çumьs çana savьn malьn sojdьrmav kerek.

2. Mal tylegen kezde tysken çyndi çьjnav kerek.

3. Sьjьr, çьlqь, ijt sьjaqtь çandьqtьŋ tylegen çynin tarap aluv kerek.

4. 10 yjdi bijt—byrge, qandaladan tazartuv kerek.

5. Aqac otьrtuv kerek.

6. Çazdь kyni ças toldi kynge bajlatpav kerek. Ças maldь sojqьzbav kerek.

7. Bir gektir kyzgi egiske qar toqtatuv kerek

Ata- anamьzdь çarьsqa saqьramьz.

Ər pijəner ata—anasьn satsьjaldьq çarьsqa caqьruv kerek.

Çarьsta ata—anasьnьŋ cartь mьnadaj boladь:

Ata—anasь savatsьzdьqьn çojadь. Kitap—gazet oqьp otьradь. Araq icpejdi. Nasьbaj atpajdь. Mecitke barmajdь. Çьjьlьstan qajmajdь. Çumьsьn qaldьrmajdь. Baj—qulaqtar men kyresedi. Balalarьn, qatьnьn soqpajdь.

Çarьsqa tysken pijənerdiң mindetteri mьnav:

Kelesi bolimge cьqadь. Sabaqьn qaldьrmajdь. Erte turadь. Taza çyredi. Çumьsьn kezinde orьndajdь, taqь basqalar.

Mindetti qacan orьndajtьn mezgili kərsetiledi: Cart ata—analarьmen balalardьң çalpь çьjьlьsnьda çasaladь.

Biz ben kim çarьsadь.

Biz birinci bəlim balalarь çarьsqьmьz keledi. Biz ben kim çarьsadь?

Bizdiң cartьmьz mьnav:

Biz davьstap, anьqtap ərip tastamaj kitap oqьqьmьz keledi.

Biz bylqamaj taza, anьq, iri qьlьp, əripke ərip qozьp çazqьmьz keledi.

Ysti-basьmьzdь taza ustaqьmьz keledi.

Avьrsaq baqsь-qucьnacqa qaratpaj, doqtьrqa qaratqьmьz keledi.

Bir kyn sabaq qaldьrqьmьz kelmejdi. Tegis ekinci bəlimge cьqqьmьz keledi.

Biz pьcaq, ijne, cot, qajcь ustap yjrengimiz keledi. Məcijne çajь men tanьsqьmьz keledi.

Basqa bəlimderdi çarьsqa caqьramьz.

Biz ben kim çarьsadь.

Kəmuvnar.

Esik aldь ças qajьn,
Çarьғaqьn baspajьn,
Tap duspanь kelgende aj
Balalьqtь tastajьn.
Kəmuvnar-kəmuvnar,
Qьzьl tuvьn qolda bar.
Ças əspirim, ças ulandar,
Ças pijəner alqa bar.

eki ret.

1—Aqus kynl.

Munan 19 çьl вurъn çijənger soqьsь вolqan. Ol soqьsta mьŋdaqan eŋвekciler өlgen. Sol təçirijвege qarap, kelecek soqьsta retsiz eŋвekciler qanь təgilmev ycin: çijənger soqьsьna qarsь qьr kərsetip 1—aqustь mejramdajmьz.

Bizge вelgili çer çyzinde eki ylken tap вar. Onьŋ вiri eŋвekciler tавь. Biri вaj tавь. Eŋвekciler tавь çer çyzi eŋвekcilerin вiriktirip, tolьq вostandьqqa çetyvdi maqsat etedi. Вaj tавь: өmir вojь eŋвekcilerdi өz erkine qojmaj qanap çatqьsь keledi.

Mine osьdan вaj men kedej tавь arasьnda tartьs tuvadь.

Bajlar memleketi, mejlince, əsker qatarьn tuzьp вar kyc-quralьn dajьndap, keŋes memleketine soqьs çarьjalap attanвaqcь вoladь.

Bizden ajьp tapqьsь keledi. Keŋes ykimetin çamandajdь. Ətrik, ə:e'k taratadь. Keŋes ykimeti вajlardьŋ qьr kərsetkenin:en qorqpajdь. Tьnьctьqtь tilejdi. Əzi tijgen el вolsa, qarsь turuvqa dajьn ekenin вildiredi.

Qurьsьn çijənger soqьsь!

Qьs.

qьs ajlarь: dekəвir, qьnuvar, peвirəl.

Bul qaj mezgil?

Botaqa çavuv kijdirgen,
Buzavdь yjge sijdirgen
Ajaz seni qajtejin?
Qьzdьn ветin qьzartьp,
Muzdьn ветin uzartьp
Qьzьl seni qajtejin?

Çumьs: Nece çoldьn ajaqь вir ujqasqan, ər çolda nece вuvьn вar?

Ujqas sezdi qatarlap kecirip çazьndar.

Alqjacqь qar.

Erte turьp terezege qarasaq, qar çavьp qalьptь. Yjdiq ajnalasь appaq tap-taza.

Çalma çan kijinip sьrtqa cьqtьq. Basьmьz da izimizge qarajmьz. Etigimizdiq tавanь qarqa mərdej вasьladь. Əvelgi izimiz sarqьctav kirlev вolьp cьqtь. Əri вeriden soq etiktiq ultanь tazarьp, izimiz de tazara вastadь. Mal вitken qorada. Picen avla çaqqa çygirdik. Barsaq onda attar tur.

Ysteri appaq qar,-əp ədemi. Picen ystinde ysti-вasь qar - qar вolьp mojnaq çatьr. Bzdikərip sekirip tyskende ystinen вir qap jar вurq ete tysti. Sol kyni mektepten qajtjasьn kecke dejin qarda ojnadьq.

Çumsь: qardaqь aqnьq, qustьq, maldьn izin qarandar. Izd ŋ sygiretin taqtaqa salьp, dəpterie-

riŋe keciriŋder. Astьna atьn çazьŋdar. Qardьŋ tereŋdigin өlceŋderl

—

Çьlmaŋ.

„Çьlmaŋ„ degen ojьn вar dep estetinвiz Biraq qalaj ojnavьn çaqsь вilmejtin edik. Qar çavqannan kejin uzьndьqь вir metirdej tajaqtar alьp, dalaqa cьqtьq. Tajaqtь qarqa laqtьramьz. Qьzьqtь ic nərse cьqpadь. Syjtip çatqan ystimizge Əcekeŋ qart keldi:

—Balalarьm, ne istep çyrsiŋder?-dedi.

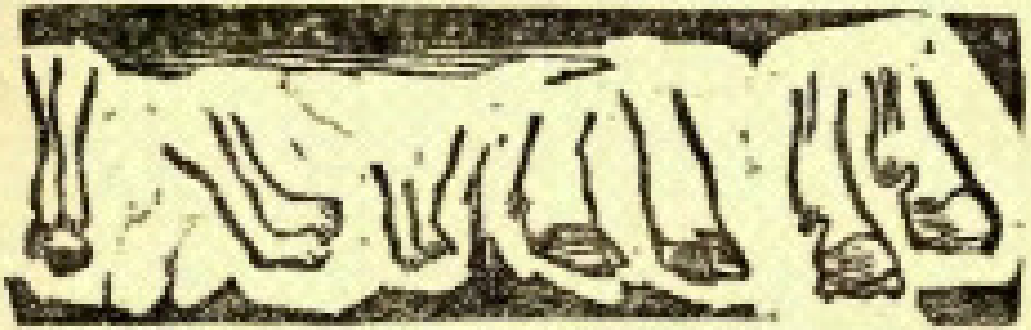
—Çьlmaŋ ojnap çyrmiz-dedik. Əcekeŋ tajaqtarьmьzqa qaradь da, qьnьnan рьcaqьn suvьгьp aldь, tajaqtь syjirlep çondь. Sonan soŋ qudьq вasьna ertip kelip, вir qavqa suv alьp, tajqtьŋ syjir çaqьn suvqa yjkep ajazqa ustap otьrdь. Çьp- çьldam suv qattь. Tajaqtь suvqa taqь maьp alьp вatьrdь. Osьlaj əlde nece ret istegen soŋ çьlmaŋ tajaqqa muz qatьгьp alьp əcekeŋ qarqa laqtьгьp edi, tajaq qarqa kirip ketip, anadaj çerden вagьp cьqa keldi. Syjtip Əcekeŋnen çьlmaŋ ojnavdь yjrenip aldьq.

Eŋ qьsqa Kyn.

Eŋ qьsqa kyn dekəвirdiŋ (çeddi) 22-kyni вoladь. Sol kyni kynniŋ uzaqtьqь Leningirat-

ta 6 saqat camalь вoladь, kyn 9 saqatta cьqadь da 3 saqatta вatadь.

Oquvcь вalalar вul kyndi kəlendarlarьna çazьp aluv kerek.

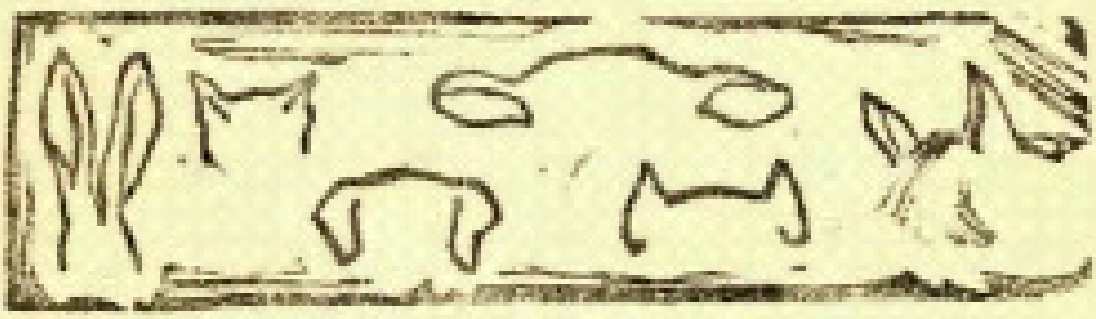
nenin ajaçlarь?
alтarьn çazьqdar,

Aq kөrpe.

Çapalaqtap qar çavadь. Çer вetin çumsaq aq kərpe çaвadь. Çerdegi dən çьlь çatadь. Qar kөrpesin çamьlqan dən nege qatadь. Qьs өtip kyn çajlanadь, qar erip suvqa ajnaladь.

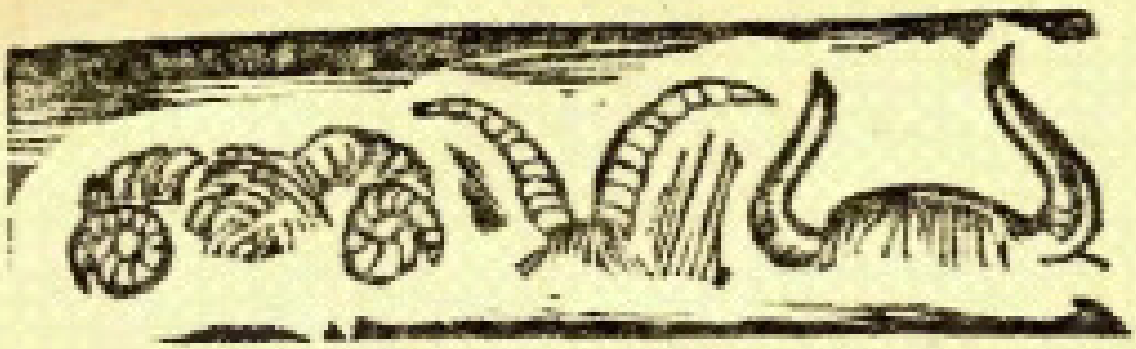
Dən suv icedi, isinip ol da өsedi. Cөp kөgeredi, Cөp вasьnda qulpьrьp gyl kөrinedi.

Çumвaq: Qara qojьm qarap qaldь,
aq qojьm ketip qaldь.

nenin qulaqlarь?
alтarьn çazьqdar.

Г. Л. Б.

nenіŋ myjіzderі?
astana alɒn ɕazɒŋdar.

Ava kalenderі.

Mekteptegі ɒalalar ɛki çetilik ava kə-lenderin çasadьq. Kynde avanьŋ çajьna qaraj, aqaj çavьndь, acьq, ɒulьt, tuman kynderdi qalaj taŋɒalajtьnьn kezinde kyn sajьn kɵrsetip otьradь. Taŋɒanь ɵz ornь-na çumsaŋdar, almastы rmaŋdar, soqan ər kim de taŋɒalarьŋa qarap kyn qandaj ɒol-qanьn ɒіledі. Barlьq adam ɒalasь sender-ge kɵrsetkendej taŋɒa men kyn rajьn taŋ-ɒalajdь dedі; Biz mьnadaj kalender çasadьq:

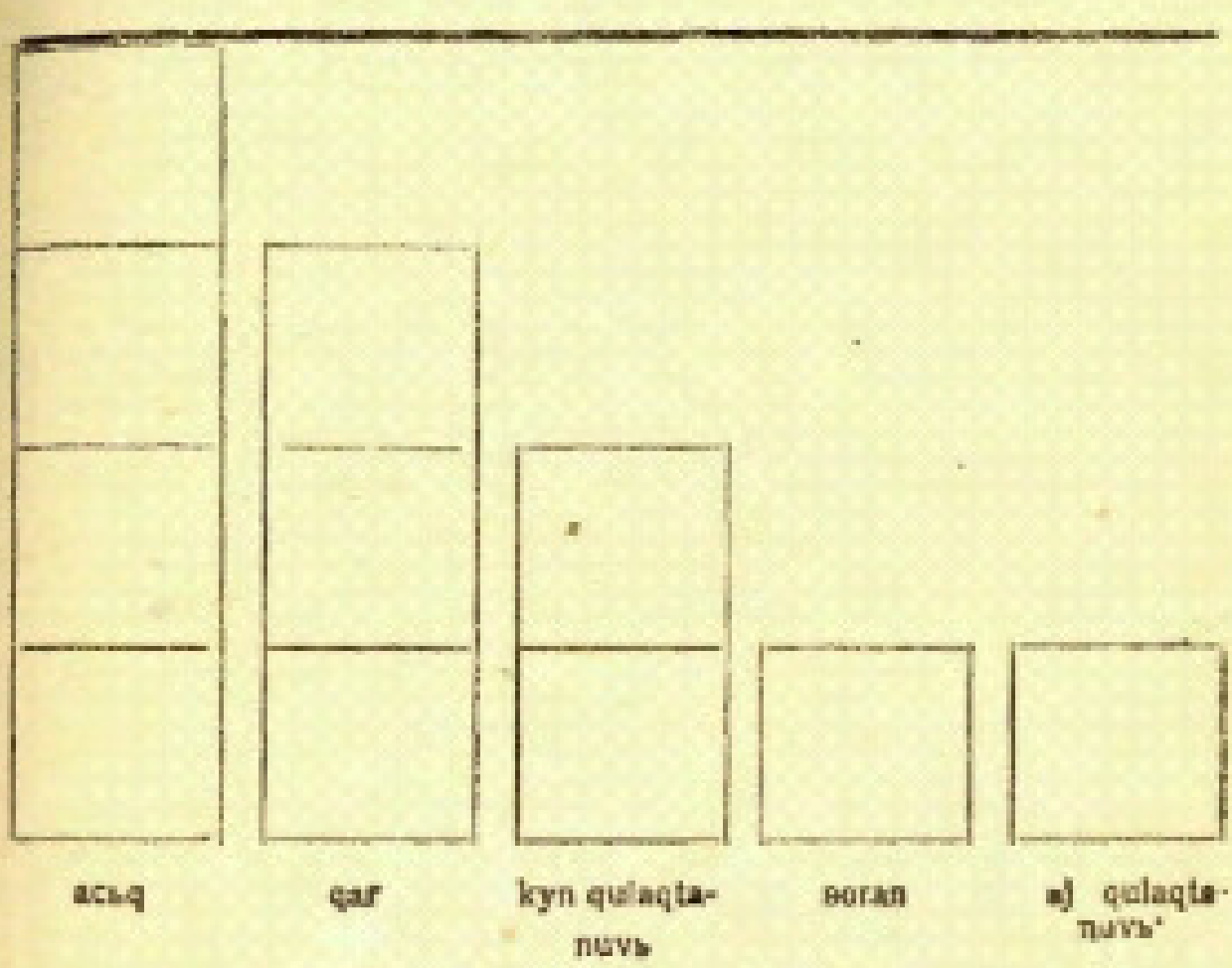
1927-çьl dekəb'r.

semьі	ɕeksemьі	dүjsemьі	sejsemьі	sarsemьі	ɒejsemьі	çuma
					1	2
3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14		

Qar, kyn qulaqtanuvь, aj qulaqtanuvь, nojaвir, acьq kyn.

Eki çetiden soŋ eseptesek 3 kyn qar çaʏьptь, 7 kyn çьltьr вolьptь, вir kyn вoran, вir kyn aj qulaqtanьptь, 2 kyn kyn qulaqtanьptь.

Osьqan mьnadajdьjaqьram çasaʤьq.

Osь вes dьjaqьram tавanьnьŋ eni вirdej me, вirinen вiri çalpaq pa?

Osь dьjaqьramdar tавanь вirinen вiri çoqarь, tөmen tur ma?

Bir sьzьq вojьnda tавanь вirdej dьjaqьramdar вirinen вiri qalaj ajьrьladь?

Ölcep qaraŋdar: Ər dьjaqьram вojь nece səntimetir?

Bizdiŋ ьdьs.

Yjleriŋde qandaj as icesiŋder? Qaj astь qandaj ьdьstan icip çejsiŋder? Qandaj aqac ьdьs, temir ьdьs, cəlmek ьdьs, tas ьdьs, temirden çasaqan ьdьs вar ma?

Bdьstь yjleriŋde qalaj tazartadь.

Yjleriŋde qandaj kijiz, tekemet, kilem, alaca, tuvlaq вar? Olardь qalaj tazalajdь. Keryvet, orьndьq, ystel вar mą?

Təj... təj... qaz... qaz...

Ґəj... təj... qaz... qaz...
Qaraqьm apы-tapы вasqanqa məz.
Qosьlьp вalalar men ojnavьŋa
çarqьrap kək orajlь keldi qoj çaz.
Me tajaq... Istep вerem çipten noqta.
Qamcь qы mьna taldь... qalqam, toqtal
Esejseŋ əkeŋdej вop caruva izdep
Sendaqь çarвьjarsьŋ minip atqa.

Өktөвir tөŋkerisi.

1917-çьlqa dejin eldi Baj вijlep kelgen. Patca men вaj вirigip eŋвekcilerdi ezgen· Qalь caruvasь әвden çydegen. Kedeлler qattь acttьqqa ucьraqan.

Bastьqь Lenin вastaqan kәmynes partьjasь вolьp, çymisker-qara caruvanь вiriktirgen eŋвekciler tавьna patca men вajdьŋ anьq duspan ekenin tysindirgen.

Lenin вastaqan eŋвekciler tовь kөвejip eski ykimetti qulatqan. Ykimet çumьscьlar men qara caruv qolьna kөcken.

Sonan вeri вizdiŋ memleketimiz Purletarьjat memleketi atandь. Çer men paвirik, zavьt ьqtьjarь purletarьjat qolьnda. Әr ulttьŋ вijligi өz qolьna tijdi.

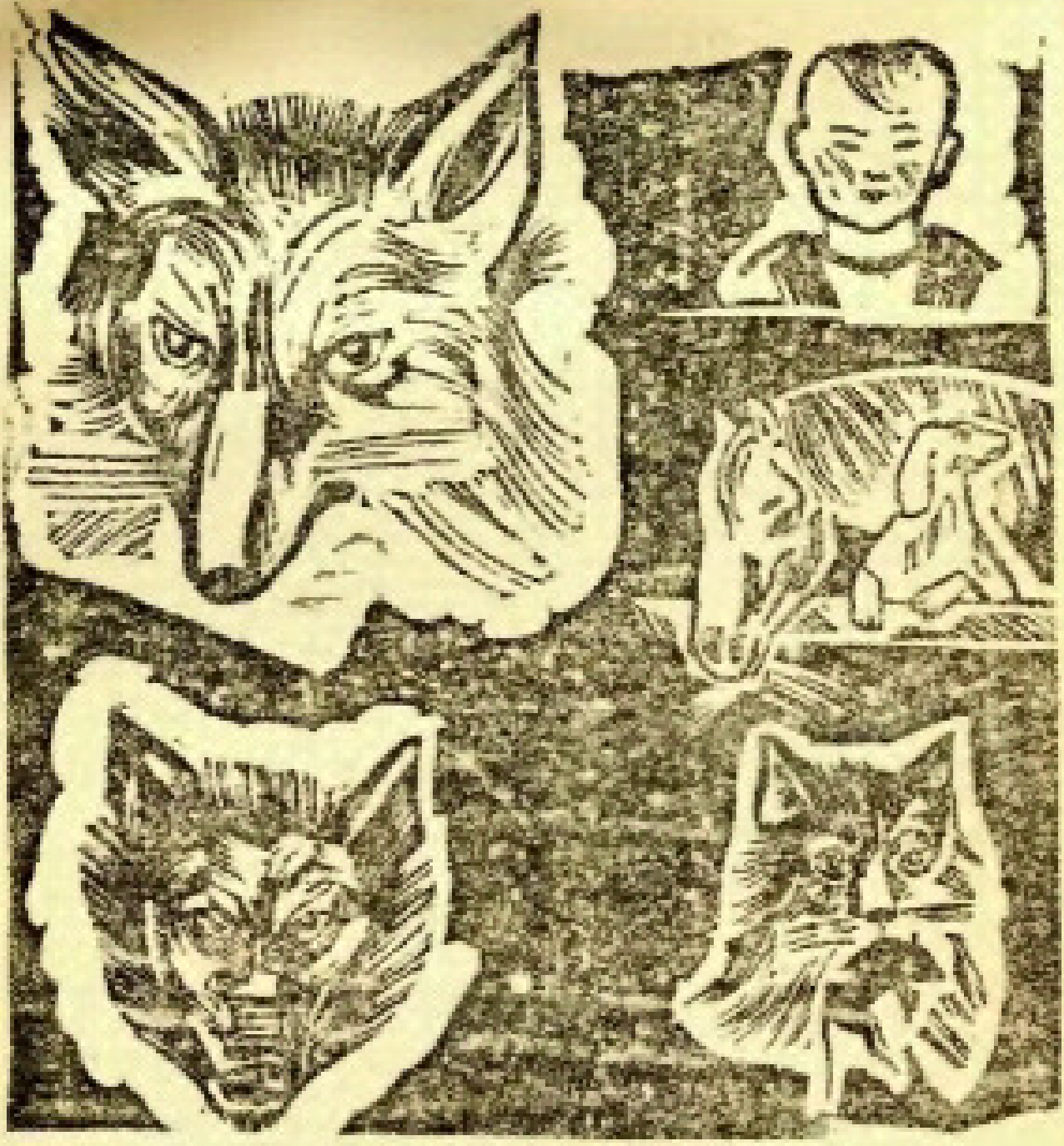
Bul tөŋkeris nojaвirdiŋ 7-de вolqan (eskice өktәвirdiŋ 24) Sonan вeri вul kyn keŋes memleketinde ylken mьjram вoladь.

Çasasьn, uly өktевir mьjramь!

Nьqьmet oqьtuvcь.

Nьqьmet mektepten qajttь.

—Bygin aqaj ne yjretti? qandaj esep вerdi? sygiretteriŋdi kөrset dep kickene inisi Kenetaj çanьn çaqasьnan alьp çatы

nenіŋ ьastarь?
osь sygіretterdі dәpterlerіŋe salьp qojŋьdar.

Nьqьmet ьarlьq sygіretterdі kөrsetіp, ьarlьq sabaqtarьn ajtьp tysіndіrіp çatьr.

Nьqьmettіŋ әçesі kөrcisіnіŋ әjelіne: „Bizdіŋ Nьqьmet oqьtuvcь boldь, Kenetajdь oqьtьp çatьr" dep kyledі.

Surav: munan ьlaj Nьqьmetce kіm çumьs istejdі.

Oqьtuvcьqa вes kynde esep вerip turьndar.

Qosuv men aluv kestesi.

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20

3+3=6. 6—3=3

6+5=11. 11—5=6

Qosuv men aluv kestesi.

Iri çazqan 7, 8, 15 degen sanqa qaraŋdarcь, ne cьqar eken. Sonь tapsaŋdar вul

kesteni вilgenderiŋ. Osь kesteni dəpterleriŋe çazьp alьŋdar.

Qьsqь avьl.

qar ystinen caŋdalьp,
quiqьlçьjdь вorasьn.
dəladaqь avьldьŋ,
вasьp ķəmedi qorasьn.
dəlada avьl вyrisip
qar astonda ķəmilgen.
qar men ədem albsbr
əli qurbp çeŋilgen.
tytin ķəlвej ucadь,
вojbn erlej вzekliŋ.
„munda avqi" dep caqьrat:
tytin ijsi tezekliŋ.

Çumьs: qьsqь avьldьŋ sygiretin salьŋdar.
Ujqas sөzderdi qatarlap çazьŋdar!
Әr çolda nece вuvьn вarьn tusьna çazьŋdar!
Nege çol—çoldaqь вuvьn sanь вirdej?

Q ь s.

Çer вetin qalьŋ qar çarqan. Bzqarlь çel qamьstь вulqalaŋdatadь; aqactь teŋseltedi; qardь çyndej tytip вoratadь.

Adam yjin qьmtap, pecin qьzdьra çaqadь; qьstan qorьqpajdь. Qurt-qumьrsqa çer astьna tereŋ kirip ketken; qьstan qorqpajdь. Qustar çьlь çaqqa ucьp ketken, qьsqa pьsqьrmajdь. Balьq tereŋge cөkken, qьs oqan tije almajdь.

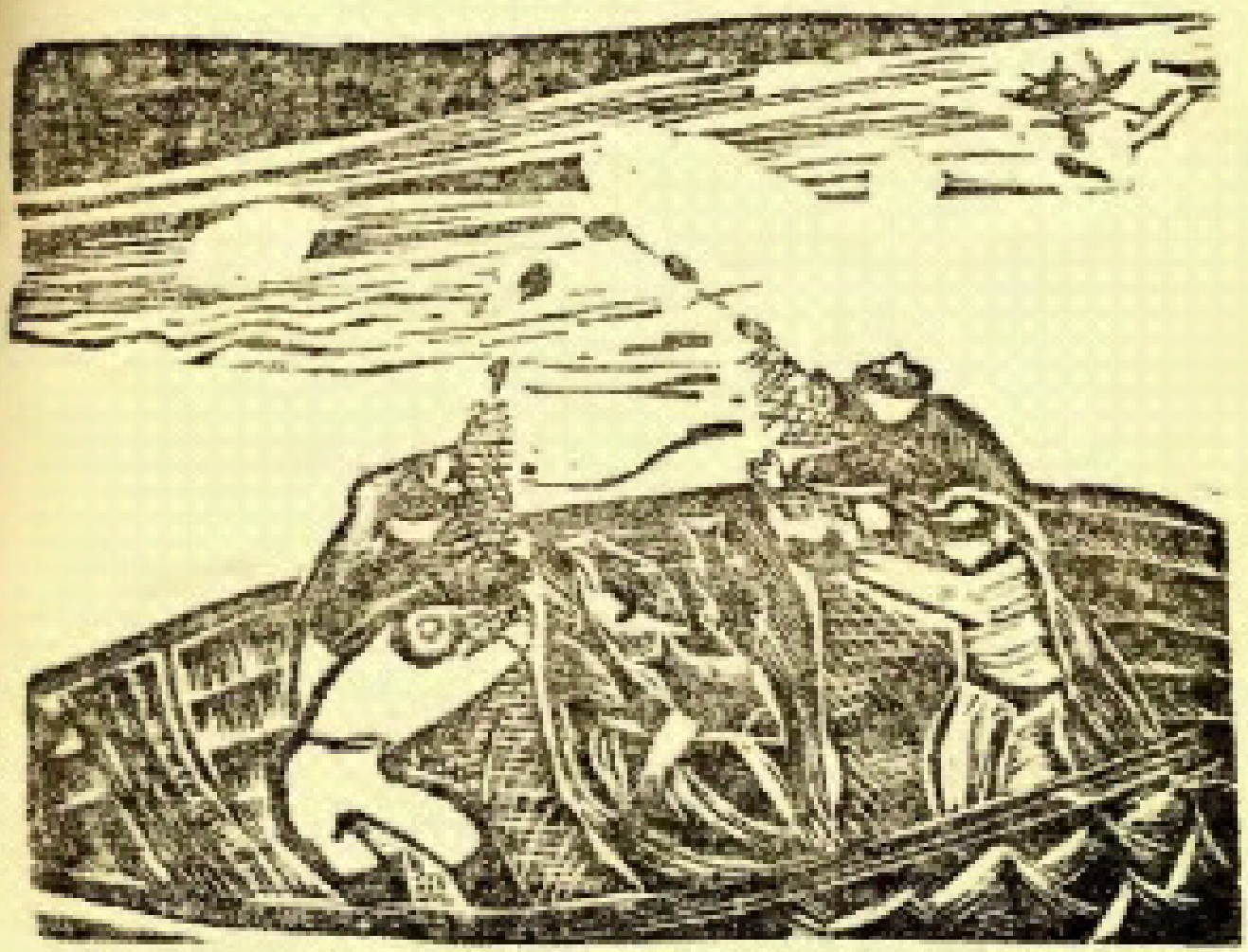
Qaŋqьrma qasqьr men qarqa, torqajlar qana panasьz. Bularqa qьs teginge tyspejdi. Bulardьŋ bar ojlaqanь-çьlьnьp, tamaqqa bir tojuv. Qьs osьlarqa qьjьn.

Sorlь torqajlar qьstь kyni dən de taba almajdь. Qarqa men torqajdь esirkeŋder; çaz cьqa olar egin men cөptiŋçavьn qurttardь qurtadь.

Çandьqtar suvьqtan qalaj qorqanadь. Çavap berip, taqtaqa çazьp, dəpterleriŋe kөciriŋder.

Çazŋь balьq avlav.

Bizdiŋ avьl Calqar degen kөldiŋ çaqasьnda. Çer-Buqada balьq kөp ala-buqa,

cortan, sazan, çajьn, kək serke, tавan, aq-qajraŋ taqь taqьlar.

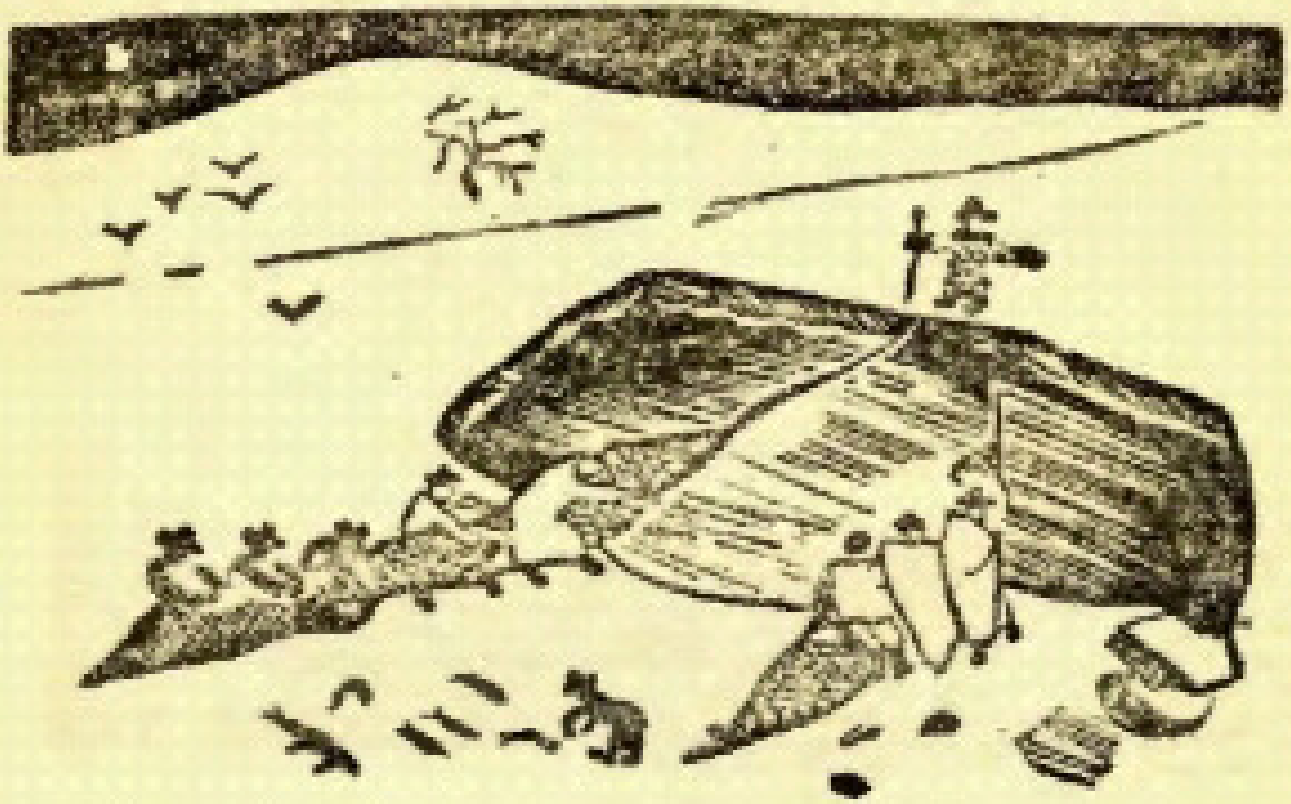
Bizdiŋ qalqoz çaz вalьqtь av men ustajdь. Ustaqan вalьqьn kəperetipke satadь.

Çumьs: вalьqtь qalaj avlasqandarьŋdь ajtьŋdar.

Qьs вalьq avlav.

Kyn qurьstap, suvьtьp, qaracanьn qarь çavqan vaqьtta erteli-kec вalalar çygirip вarsaq, Calqar qatьp qalьptь. Muzdьŋ qalьŋdьqь eki elidej. Kək-kəŋвek, naqьz „kəkce muz". Ystiniŋ qarьn çata qalьp yrip çiвerip muzqa qarasaq astьndaqь suv məpməldir, tyвi kərinedi,çygirip qajtьp avьlqa qaвar вerdik.

Qalqoz adamdarь syjmen, canьcqь, ьrqaq alьp muzqa kelisti. Muzdьŋ ystine ça-

ta qalьp qarajdь. Suvdьn tyвinde turqan вalьqtь kərdide muzdь syjmen men dəl вalьqtьn ystinen tesedi. Canьcqьnь suvdьn tyвine qaraj suqьp-suqьp вalьqtь cancьp kep qaldь. Canьcqь dep tijip, вalьq cancьlsa canьcqьnьn qatarьna ьrqaqtь saladь. Ьrqaq pen astьnan ilip, canьcqь men ystinen tartadь. Balьqtь suvьrьp alьp muz ystine tastaj вeredi. Balьqtar muz ystinde arь вeri corcьp sekirip çatadь.

Balalar çygirip çyrip вalьqtь çьjnap qarqa saluv men muzdь sьqalap, „Ana çerde вalьq tur, mьna çerde вalьq tur!" dep, ylkenderge çərdem etyv men вolamьz. Bizdiń qalqoz вalьqtь av men, nərte men, qaza men de ustajdь.

Çumьs; вzderiń вalьq avlasańdar qalaj avlaqandarьńdь ajtьńdar! Balьq ustajtьn quraldьń sygiretin salьp, astьna atьn çazьńdar! Balьq avlaqan çerge seryvenge cьqьp, вalьqcьlarqa kəmek вerińder.

Aqsaq sьjьr.

Təkeń aqsaq ala sьjьrьn çьqьp ajaqtarьn вajladь da вavьzdadь. Sodan kejin terisin sьpьrdь. Men ajaqtarьn ustasьp çərdem вerdim. Əçem kərciniń əjelderi men вirge icek-qarьn arcьdь. Terisin sьpьrьp вol-

qan soŋ sьjьrdьŋ 4 вutьn kesip alьp colanqa cьqardь. Basqa etterin вөckege salьp tuzdadь.

Mamam kөp qьlьp et astь; icine qansoqta saldь. Taqь вirlige" Balalarьŋa вyjrek,, dep cijki et arqalatьp çiвerdi. Bygin erte menen өkem ala sьjьrdьŋ terisin çerge çajьp, ystine qar salьp, kyrek pen ьsьp çatьr eken.

— Өke, munь ne qьlaвьn?— dep surap edim:

—Balam, qatьrьp kөperetipke sátam, saqan qarьndac, qaqaz, өçeŋe caj, qant өperem— dejdi.

Çavrьn qaj ajaqьnda вoladь?.

Çumьs; sьjьrdьŋ qaвьrqasь, çiligi, omьrtqasь, çanвasь, çavrьnь, çyregi, talaqь necev вoladь?

Вaqьlap çazьp qojьŋdar

1) Alqacqь qar qacan çavadь?
2. Өzen, kөl, qudьq qacan qattь?
3. Kөl вurьn qattь ma, өzen вurьn qattь ma.
4. Qus, aŋ, вalьq, вaqa-cajan, mal qьstь qalaj өtkizedi.
5. Qaj mal qacan qolqa qaradь?
6. Qaj mal tөвinde, qaj mal picende вoladь.

7. Mal astьn qalaj tazalajdь, qalaj qurqaq ustajdь?

Kyn suvьq,
Çerde qar.
Boran вorap soqadь.
Bul qaj kezde вoladь.

Salqьn tijyvden saqtanuv

Bala arasьnda tumav, salqьn tijyv kөвejdi. Bizge oqьtuvcь salqьn tijyvden qalaj saqtanuv çajьn tysindirdi. Sonda вiz mьnadaj ereçe çazьp çarqa çapsьrьp qojdьdq.

1. *yjde, kllasta qalьq kljim men, lon men otьrmaŋdar, dalaqa qьzьp cьqьp salqьn ilijgizip almaŋdar. yjde, kllasta qьzdar вasьna qalьq oramal tartьp otьrmasьn.*

erkek вalalar yjde, kllasta вasьna cьlь вerik kljip otьrmasьn, mojnьna tyell oramal orap otьrmasьn:mojьndarьn qьzadь, dalaqa suvьqqa cьqqan soŋ tamaqtarьn avradь.

2. terlep otьrьp, qьzьp otьrьp salqьn suv ickeŋder: tamaqtarьn avradь, çetel tijedl, tumav tljedl.

3. kljimderiŋ suvlansa, domqoldansa cecip keptiriŋder: ysterinae turьp kepse salqьn tijedl.

Aaqqala.

Avьldьŋ aldь omвь qar.
„He вar! qolьŋ domвьqar"
Ceceleri dese de
Tompaŋdap вir top вala,

Soqpaq вольр aqqala
Kirip ketti kesege.

Beti ojnaqan oqadaj.
Oppa qarqa opadaj,
Kyp вeristi topырlap
Topырlap, cuvlap soqtъqa
Toqытqan вejne toqtъdaj!
Çъвърlasър copырlap.

Kymis qarqa кeвiktej,
Syngip alър sylіktej,
Topырlaqan top вala,
Qaraqcъdaj qalqыjър,
Qarъndarъ car.ыjър,
Bastadъ soqa aqqala.

Qardъ soqър tert вurъc,
Tert вurъctъ qър kerpic,
Yj irgesin qalastъ.
„Men ojam" dep вirevi
Terezege talastъ.

Tereze de qojылdъ.
Qardan qursav qojылdъ.
Cattъqtъn endi cegi çoq
Betteri вoldъ вyldirgen,
Sar dalanъ kyldirgen,
Kylkileri meryvert,
Qatar-qatar tizildi yj,
Alaqaj, ajqaj, kylki ылqъj.
Kyldi вirge aqqala.

Erinnesen bar, qara.
Kylip çyrip kөp bala,
Salьp qojdь aqqala.

Aqqala soqjuv.

Tizeden qar çavdь. Yjdiŋ ajnalasьn kyrev kerek boldь.

Çaŋa çumsaq qardь çel ajdap boratьp çatьr. Çajav boran çygiryv bojь men qьstavqa kelip kөvejip, esik, terezeni basьp qalatьn.

Әkem, aqam kʼjinip cьqьp aldь men çel çaqqa carbaq (ceten) qurdь. Çajav boran carbaqqa toqtap qьstavqa kelmejtin boldь.

Sonan soŋ yj ajnalasьnьŋ qarьn kyrep, carbaq tybine basьrьp, kyrgiçen çerge malqa cөp saldь.

Balalar aqqalasь.

Men qarьndasьm ekevmiz colannan usaq tal әkelip, qazandьqqa qojьp, azьraq çibitip alьp carbaq toquvqa kiristik. Carbaqьmьzdьŋ qadalarьn qaqьp, yjdiŋ icinde qopsьtьp çatьrmьz. Әçim de aqьrьp anda sanda quvьp tastajdь. Biraq oqan toqtar biz çoq. Ә—degence eni 2 qarьs 2—3 carbaqtь toqьp bolьp, sьrtqa alьp cьqtьq. Sьrtqa ararьp qurdьq. Çumьs bitirdik dep

quvandьq. Kөŋlimiz endi aqqala вaluvqa avdь. Kyrek kerek. Çygirip yjge kirdik.

Ajnala qarap kyrek çasajtьn aqac izdedik. Әçemniŋ nan çazatьn taqtajьkөzge tyse ketti. Qaвattap pectiŋ arqь çaqьna ala çөneldim. Oraq pьcaq pen taqtajdь çarьp çeвirip ə degence kyrekti çonьp cьqardьm. Kyrekti alьp sьrtqa cьqtьq. Qardь kyrep az—maz aqqalanь salьp çatьrmьz.

—Qolqanattarьm!—dep әkem maqtap qojadь.

Biz məz—majram. Kecke etke nan salarda taqtaj quvdalana вastadь. Әkemniŋ вolьsuvь arqasьnda әçem urьspadь.

Çazьp qojuv kerek.

1. Qьstь kyni qaj mal, qaj kyni qolqa qaradь?

2. Çьlqь qьstьŋ qaj kezine cejin semirdi? Qacan arьqtaj вastadь.

3. Qьstь kyni qaj mal azqaq, qaj mal cьdamdь.

4, Qandaj picennen saq kөp tysedi:?.

5. Qьstь kyni qaj mal qarlajdь, qaj mal qoldan suvarьladь

9. Qarqa, savьsqannьŋ qьstь kyni malqa qandaj zьjanь вar? Çaz egincige qandaj pajdasь вar?

7. Qьstaj qьj nece ret qьjьladь?
Nece kynde qьj вir ojьladь?
Nece qojdan qanca qьj сьqadь?
8. Qandaj malqa qotьr tysedi?
9. Qьs maldьn qandaj avruvь вoladь
10. Qьs qaj maldьn çyni qandaj вoladь
11. Qaj mal minyvge, çegyvgē çarajdь

Ot aгва.

Tulpardaj çyjitkip terlegen.
Zьmьrap вir kөc keledi.
Çelkildedi çeli men,
Çasьl çasьl çerdiń çelegi.
Ucqan qus pen çarьsьp,
Çel qujьndaj gyvlejdi.
Avьzdьq pen alьsьp,
Cyv çanuvar cyv dejdi.
Ojlav çerden orqьtьp,
Or qojandaj zьrlajdь.
Çarlav çerden zьrqьtьp,
Tav tastь elең qьlmajdь.
Әne—mine degence,
Tastajdь talaj tөвeni.
Acьq kөzdi çumqanca,
Salьp çetip keledi.
Qarsь aldьmda qara ajqьr,
Qaвьrqasь som вolat,
Kymis qujrьq, altьn çal,
Eki, kөzden ot çanat,

Tевingende tepsinip,
Avzьnan kөвik вurqьldajt.
Bcqьnьp tercip, entigip,
Pьsьldajt pьs-pьs ьnqьldajt.
Kyr kildep kelip kөk çara,
Azьnajdь qara ajqьr,
Appaq acьq en dala,
Zelkildejdi dir-dir-dir,

Mьnaqan çavap çazьndar.

Burьn ot arвanь kөrgenderiң вarma? Qanqaj вoladь. Ot arвanaң çaj at arвadan ajьrmasь ne.

Qarqa kyndiz ne istedi, tynde ne istedi?

Qarqadan qandaj pajda, qandaj zьjan вar?

Qarqa tamaqqa qalaj çaqьndajdь?

Nege olaj çaqьndajdь?

Çoqarqь өleңde,, kim ajtar?'' degen sөzder artьnan qandaj taңвa qoiьlqan?

Nege ondaj taңвa qojьlqan?

Suravlьq taңвa qojatьn sөzdi өzderiң tanьp kөriңder.

Qьs qustarь.

Çazdь kyni dynije tolqan çandьqtar; cьвьn-cьrkej, kөвelek, ijnelik, nece tyrli tьcqandar ҷus:ar.

Qьstь kyni вul çandьqtar az.Ajnala qa-
ʌsam-ala qarqa, qara qarqa, suvьq tor-
qaj, savьsqan, aqcьlar daladan qojan, ky-
zen əkeldi.

Bir kyni osь çazdь kyngi kəp qustar, çandьqtar qajda dep əkemnen snradьm, Əkem:

- Qustardьn kəвi çьlь çaqqa ucьp kete-di. Bir qatar çandьqtar qьs tyse өlip qa-ladь. Bir qatar in qьzьp, çer astьna ke-tedi-dedi.

Soda kyzdi kyngi tizilip ən salьp ucьp вara çatqan qustar esime tyse ketti.

—Mьna savьsqandar nege ketpejdi?— dep suradьm. Əkem:

—Ana salaq Nuqman atьnьn çavьrьn çaza almaqan soq, savьsqan sonь cuqьp emdevge qalqanь—dep kyldi.

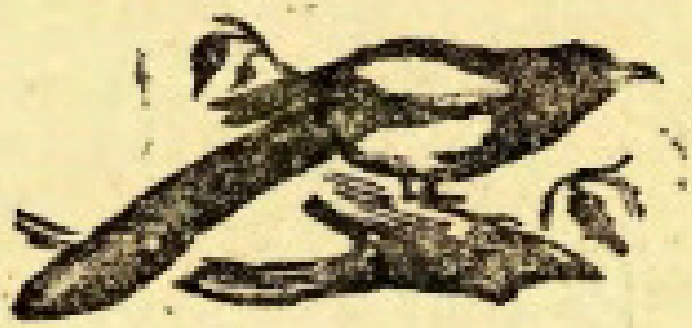
Kickeneden soq:

—Çoq, cьraqьm, ojnap ajtam, вular suvьqqa toqвajtьn, çana talqamaj qolьna tyskendi qurek ete вeretin kənpisti qus-tar.

Adam maqьnan вularqa tamaq kəp tavьladь. Sondьqtan вular yj ajnalasьnan ketpej ajnalcьqtap çyredi. Bular yjden cьq-pajtьn, mektepke вaruvdan qacatьn erin-cek, çaman вalalar sьjaqtь qustar—dep çьmьjьp taqь kyldi.

Men savьsqan, qarqalardь icimnen çek kərip qaldьm.

Çumьs: Eŋ çoqarqь eki səjlevde qojьlьqan kici tьnьstьŋ astьn sь zьŋdar! Nege qojьlqanьn ojla ŋdar!...

savьsqan.

Savьsqan—savьsqan,
Çavьr atqa çaвьsqan.
Ojda çavьr kərinse,
Ojвajlatqan savьsqan.
Qьrda çavьr kərinse,
Qьjsaŋdatqan savьsqan

Çavap çazьŋdar.

Savьsqan kərdiŋder me?

Savьsqan qьs tysse çьlь çaqqa ucьp ketpej me?

Savьsqan malqa qandaj zalal keltiredi.

Savьsqannan maldь qorqav ycin qaZaq ne çasajdь.

Savьsqan aŋqav qus pa?

Saq qus pa?

Savьsqan ne men kərektenedi
Qajda çyredi.

Kөвejtyv kestesi.

Tөmengi kовejtyv kestesin dəpterleriпe çazьp alьпdar :3, 4, 12 degen iri вasьlqan sьjpьrlarqa qaraпdarcь ne вiler ekensinder? Ol kesteni qalaj pajdalanyv çajьn ajtьпdarcь.

Kөвejtyv kestesi.

1	2	3	4	5
2	4	6	8	10
3	6	9	12	15
4	8	12	16	20
5	10	15	20	25

3×4

Ajaz.

Muzdaj demi вet qarьp,
Ajaz avzьn acadь.
Qulaqtanьp qьzьl kyn
Çasьl ucqьn cacadь,
Qьzьl ajaz deminen
Bet qьzartьp kyjedi,
Qanьn вettiп cьqarьp,
Ajaz tistep syjedi,

Sarь ajaz.

Kejde doldanьp arqadan ьzqarlь çel soqadь. Sabalap çerge çastajdь. Kejde çel tьnьp, tьmьrsьq ajaz sьqьrlajdь. Temir qarьqandaj betiŋdi ajaz qьzartadь. Murnьnan buvь buvdaqtap, balalar ertең men mektepke çөneledi. Quva- quva ajaz balalardь mektepke dejin çygiritedi. Balalar bozarqan betin ьsqьlajьn dese, ajaz ajla bermejdi

Qoradaqь mal ajazdьŋ өcin picennen alqьsь kelegndej avzьna tyskenin Buralap soqa beredi. Arqasьna ajaz batqan arьq mal byrseŋ qaqьp suvsьjdь. Ajazdan әlsirep qulaqan mal bolar dep dәmelenip, Savьsqan davьsь cattanьp cьqadь.

Savьsqan tamaqьn tekke avьrtьp, bosqa dәmelenedi, Ijesi әlde qacan arьq malьna çabuv kiŋgizip, aldьna kөk picendi kөpirtip salqan. Avьl maŋьn kөremej sarь ajazda çuvsap, qalьŋ qarda attap, ajnalasьn buvlandьrьp tebinde çьlqь çyr.

Çuьms: Osь әŋgimede uls tьnьstьq necev?

Qandaj çerge uls tьnьstьq qojьladь?

Çaza çumьscь.

Kecegi qandь azapts kөrgen çalcь,
Өmirge qol kycinе sengen çalcь.
Bajlardьŋ esiginde qul atanьp,

Çyrekke kektiŋ uvьn tergen çalcь.
Kecegi tar zamanda saqav çalçь.
Təniŋe вejnet salqan aqav çalcь'
Çьltьrap çer astьnda ekl kөziŋ,
Tyspegen qoldan uspьr qacav çalcь.
Bygin вalqa qolьŋda tasьp qajrat,
Kөrik gyris-gyris, qurьcьŋ вurьq-вurьq
Tarъjqьŋdь acьpsьn өz qolŋ men,
Çasa,çasa çumьscь qulpьr çajnap!...
Bajqandar: Әr çolda nece вuvьn вar?
Bul nece вuvьndь өleŋ?
Өleŋ çoldarьnda вuvьnsanь
вirdej вola ma?Әr tyrli-
вola ma?

Qьsqь çumьs

Kyndiz əkem qalqoz çumьsьnda вoladь Çeŋgem, əçem, apam, вarlьq kөrciler-вarlьqь avьldaqь qalqoz malьn kytedi. Keckisin mal qoralap, вarlьqь yjge kiredi. Biz вalalar mektepte oqьjmьz. Kecke men qarьndasьm men, inim men kitaвьmdь oqьjmьn, sygiretimdi kөrsetemin. Kejde вleŋdi de ycevmiz вirge çattajmiz. Apam urcьq ijredi. Əçem qolqap toqьjdь, kijim tigedi. Çeŋecem tamaq asadь. Tamaqtan soŋ ol da çip ijryvge kirisedi Aqam men əkem etigimizdiŋ, tьrma, ajьrdьŋ, er-turmannьŋ ketken çerlerin tyzejdi.

Kejde yjge əke lip, əke-cecem, tuvqandarьma gəzet oqьjmьn.

Ylkender çumьsьn istep otьrьp meniң oqьqanьmdь tьң dajdь. Kəninese əkem caruvacьlьq çajьn oqьtadь. Qalqoz tuvralь kitaptardь oqьjmьn.

Surav: Sender yjleriңde əkeleriңe kitap oqьjsьңdar ma?

Yjde kim qandaj əңgimeni ьqьlastь tьң dajdь?

Ər kimniң qьsqь çumьsьn ajtьp cьqьңdar!

Qandaj çerge ulь tьnьstьq oqьlqanьn вajqaңdar.

Balalвr əleңi.

Çol вascьmьzkəzi acьq,
Çən kərsetti kəz acьp,
Entelep ərlep kelemiz,
Birinci вasqьc вiz вasьp.
Eski resim вəri tur,
Ajnalьp qarap kərmejk.
Aldaqь вizge sьвaqa,
Ədetke çoldь вermejik.

Çŋarьp. өsip gyldejik
Dynijeni dajta tyrlejik,
Bas çoldastar вas qatar,
Basqan sajьn өrlejik,
Surav: вul nese вuvьndь өleŋ?

Yjde çymьs qьlqanda sav вolajьn desеŋ:

--Çumьs qьlqanda çarьq (tereze) cam sol çaqьŋda вolsьn.

2. Çazuvqa otьrqanda astьŋdaqь orьndьqьŋnьŋ aldьndaqь ceti ysteldiŋ astьna2-5 səntijmetir (вir eki eli) kirip tursьn.Çazqanda tik otьr. Kөkiregiŋ men ysteldьŋ cetin kijdirmeleme.

3. Ystelge otьrqanda eki вilegiŋdi cьŋtaqьŋa dejin ysteldŋ ystine salьp otьr. Astьŋdaqь orьndьqьŋ alasa вolsa, ystine kөpcik ja вөten nərse salьp, keregince вijiktet.

4. Ystelge otьrqanda таваньŋdь çerge ja edenge tegis tijgizip tirep otьr. Ajaqьŋ çerge (edenge) çetpese таваŋnьŋ astьna taqtaj (sandьq çəcik) qojьp вasьp otьr.

5. Ystelge otьrqanda ajaqьŋdь orьndьqtьŋ aldьna qaraj вykpe. Ne вolmasa вir ajaqьŋdь вir ajaqьŋnьŋ ystine salьp ajqastьrma. Ajaqьŋnьŋ tizeŋnen tөmengi çaqь tik tursьn.

6. Orьndьqtьŋ ystinde tik otьr. Arqaŋ-Bd orьndьqtьŋ arqasьna tajap syjenip otьr Basьŋdь tөmen eŋkejtipe.

7. Çazqanda eki вilegiŋ Cьntaqqa dejin tegis ysteldiŋ ystinde çatsьn. Sol qolьŋ men qaqazdь вasьp kereginde ilgeri çiвerip otьr.

8. Çazatьn qaqazьŋdь qьmqa oŋ çaqqa tamandav qarsь aldьna sal.

9. Oqьqanda orьndьqьŋdь ystelden az kem kejindev qojьp, kitaвьŋdь eki qolьŋ men usta. Kitaвьŋnьŋ tөmengi çaqь ystelge tirelip otьrsьn. Çoqarqь çaqь ystelden kөteriŋki вolsьn. Oqьqanda kitaвьŋnьŋ вetinen kөziŋnen kem вolqanda 32 sәntijmetirdej (eki syjemdej) qacьqtav вolsьn.

10. Orьndьqqa otьrqanda kijiminiŋ astьnda вyktelip çatpasьn. Sondьqtan erkek вalalar ьqcamdav calвar, Qьsqa вecpet kijsin. Qьz вalalar orьndьqqa kөjlekterin tegistep çьjьrmaj otьrsьn. Otьrьp alqan soŋ astьŋdaqь kөjlegindi durьstajmьn dep qolьŋ men tartqьctama.

Kim ne istejdi.

MьNAQAN ÇAVAP BERIŊDER:

Malcь ne qьladь?
Usta ne qьladь?
Tiginci ne istejdi?
Oqьtuvcь, dəriger ne istejdi?
Oquvcь ne istejdi?
Eginci ne istejdi?
Ijci ne istejdi?

Bəbek bəlev.

Bəl-bəl bəbek, bəl bəbek!
Bəlejin beri kel bəbek!
Bederli besik, tərt esik,
Tegilte saldьm tər təsek.
Bəbecim besik otavьŋ,

Otavьŋa kir bəbek.
Bəl-bəl bəbek bəl bəbek!
Byldircin cymek bajterek.
Balalь yjrek bas barmaq,
Kickene bəbek, bes bəbek.
Savsaqtarь salььrap.
Bəline qojsьn qol bəlek.

Bəl-bəl bəpem kən bəpem!
Bəlesem çənge kən, bəpem!
Kək ala çьlqь kəlde eken,
Kək dəneniŋ sonda eken.
Torsьqьŋdь tosajьn,
Tumsьq təsej sor, bəpem!

Çumьs: osь əleŋdi qajsьlarьŋ yjleriŋde çaqsьlap oqьp cьqasьŋdar?..

Bəbegi bar əçeleriŋe, çeŋgeleriŋe osь əleŋdi yjretiŋder. Bəbek bəlegende əçeleriŋ qandaj əleŋ ajtadь, əleŋin çazьp əkeliŋder.

Bul əleŋ nece buvьndь? „Torsьq" dep cecesi neni ajtadь.

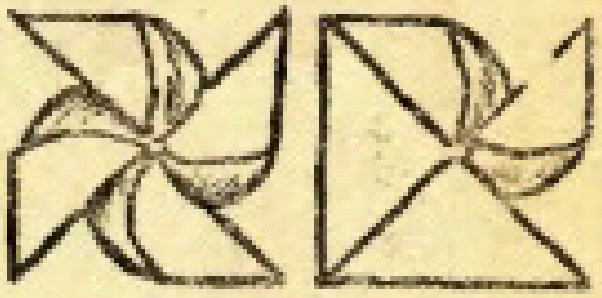
Ojьncьq dijirmen.

Bekturqan qaqazdь mьna sygirettegidej qьlьp вyktedi:

Sonan soŋ tyjrevic pen ortasьnan tyjrep cьвьqqa qondьrdь.

Cyv dep çygirip keledi,qaqaz dijirmenniŋ qanatь çel men ajnaldь da ketti.

Çumьs: Sender de qaqazdan çel dijirmen istep koriŋder. Çel dijirmendi ne ajnaldьradь? Dijirmen korgenderiŋ bar ma?

Korseŋder dijirmen çajьn ajtьŋdarcь:

Taçirijbe çasav.

Cьnьqa salьp qar əkeliŋder. Çьlь yjde əri beri turqannan kejin qardьŋ ne bolatьnьn qaraŋdar.

Sonan soŋ cьlapcnnьŋ icindegisin botelkege qujьŋdar. Tolqan botelkeniŋ avzьn tьqьp, sьrtqa ajazqa cьqarьp qajьŋdar. Ne bolьp cьqar eken bajqaŋdar.

Mьnav neniŋ sygireti?

Qar ucqьndarьnьŋ tyri qandaj?

Вырынҕы Patca әrmiјeleri çalҕыz-qana patca men вajlarqa çərdem вerdi. Çumьsker-qara caruvalarqa oq attь. Kəmandirleri: general, әpeserleri, сыqыј вaj вalalarь вoldь.

Saldattarьn oqьtpaj, qaraŋqьda, mal qatarьnda ustadь. Urdь, soqtь, вolmacь iske azap вerdi.

Bizde olaj emes. Kəmandirler вzimizdiŋ çumьsker qara caruva вalalarь. Qьzьl əskerlerdiŋ kytimi çaqsь. Oqьtadь, вz aldarьna oquv yji вar. Əsker qьzmeti вырынqьdaj avьr emes. Ər ulttardьŋ вz aldьna əskerleri вar. Qazaqьstanda da çajav çana attь əskerlerimiz вar. Eki yc aj əsker, əsker qьzmetinde çyrse, qalqan kyninde qalqoz çaŋa вasqa isterin istejdi.

Çumьs:—Patca saldattarь qandaj edi?
—Bizdiŋ əskerlerimiz qandaj?
—Qajsьsьnьŋ qьzmeti çeŋil?

8—MART.

Çьl sajьn marttьŋ 8-kynin çer çyzindegi eŋвekci әjelder mьjram etedi. Bul kyndi zavьt-paвiriktegi çumьsker әjel men saqьrada sьjьr savьp, kвc çetelegen caruva әjel, вir tilek, вir uran men вtkizedi.

Bul kyndi keŋes ykimetinde tolьq teŋdik alqan çumьsker-caruva әjelder mьjram

etse, cet elderde вajlar quldьqьnda çyrgen әjelder qosьla mьjram etedi.

Biz erkimiz вen mьjram etemiz. Cet elderde вajlar әjelderge erikti mьjram etkizвejdi.

Mart mьjramь sana sezimi køterilmegen eŋвekci әjelderdi qatarqa qosadь. Køpcilik pen ujьmdasьp, вar kemcilikti çojuvqa kyc saladь.

Mart mьjramьnda qazaq әjelderiniŋ uranь:

1) Qalьŋ mal, toqal aluv qurьsьn!

2) Әjel mygedek вolьp, erkek qolьna qaramajtьn вolьp, qol өnerin çana өndiris, ujьmdasqan caruva orьndarьnda istep yjrensin. Өz ara çarьsta is maŋьzьn kycejtsin!..

3. Өndiris, qalqoz çana qara caruvanьŋ вelsendi әjelderi partьjaqa kirsin! Qьzdar komsomol, pьjәner tovьna kirsin!

4. Ul, qьz demej oquvqa ekpindi kirissin!

Çumьs—әjelder kynine arnalqan taqь qandaj urandar вar, tavьp qosьŋdar!

PƏRIÇ KƏMYVNESI.

Pьransoz degen el вar. Onьŋ astanasь Pəriç degen qala.

Çumьscьlardьŋ turmьsь өte avьr вoldь. Pьransozdьŋ Napalijen degen patsasь nemister men soqьsьp, nemisten çeŋilip qaldь.

Nemister Pəriçge tajandь. Kəp çer, kəp aqca berip, Napalijen nemis pen bitim qьldь.

Çumьscьlardьn kyji burьnqьdan da beter nacarladь. Çumьscьlar kəterildi. Bajlardьn ykimetin qulattь. Ykimet çumьscьlar qolьna kəcti. Çumьscьlar turmьsьn tyzej bastadь. Osь ykimetti Pərijç kəmyvnesi dejdi.

Biraq kəmyvne çumьsьnьn qata ketken çerleri bolqan: qara caruvanь öz çaqьna tarta almaqan.

Bajlar esin çьjnap əsker qurap kəmyvne men soqьsqan. Çumьscьlar tabandap soqьssa da, əli azajьp, 28 maj kyni çenjilgen. Bajlar 30 mьn çumьscьlardь öltirgen, 38 mьn çumьscьlardь abaqtьqь çapqan, qolatqь salьp 28 mьn çumьscьlardь çer avdarqan.

Biraq Pəriç kəmyvnesi qulasa da, onьq tastaqan uranьna çer çyzi enbekcileri içe boladь.

Biz nege ajttь mejramdamajmьz.

Ajt ycev: qurban, ramazan, navьrьz.

Bul mejramda moldalar caruvalardь aldap sadaqa aladь, qurban caldьrьp teri aladь; pitir dep, ucьr dep, zeket dep enbekcilerdi çej beredi.

Kedejlerde qoj çoq boladь. Aqcada çoq boladь. Bajlar yc ret qьmbat baqa men

kedejlerge qurвanqa calatьn qoj satadь. Bul qojь ycin çaz kyni 2-3 aj qьzmet çasatadь.

Syjtip mejramdardь çamьlcьlap moldalar men вajlar вirigip eŋвekciler tabьn qanajdь. Moldalar kвzderin cart çumьp çoq qudajdь вar dep, çumaq, tamьq вar dep eŋвekcilerdi yrejlendirip вajlarqa çem qьladь, Өzderide çem etedi.

Bizder pijənerlermiz. Biz qudaj вar dep ojlamajmьz. Dinge nanвajmьz. Moldanьŋ вtirigin acьp masqaralajmьz. Bajlar men kyresemiz. Ajt ajttamajmьz, qurвan calmajmьz. Ata-anamьzqa, kвrcilerimizge, qalqozcьlarьmьzqa da tysindirip ajt ajttatьp, din kyttirmejmiz.

Çumьs: 1) avьldarьŋda qurвan, ramazan, navьrьz ajttardьŋ vaqьtьnda caruvalar qandaj zьjan cegedi, moldalar, вajlar qandaj tabatьnьn eseptender.

2) Bul mejramdar mal sanьn qandaj azajtadь. Mejram mezgilinde qanca çumьs toqtalьp, caruvaqa kвsel вolatьnьn eseptender.

Monca.

Burьn moncaqa tysip kвrgenimiz çoqtь Mektepke kirgen kyninŋ ertenine aqaj:

— Erten yjleriŋnen taza kвjlek, вstandarьŋdь вkeliŋder — dedi. Әveli moncasьnan azьraq qorьqtьq. Amal çoq. Yjge kвlgen soŋ

— Solaj, solaj taza kəjlek-ьstan kerek moncaqa tysemiz—dedik. Erteŋine kəjlek-ьstandь alьp mektepke keldik. 15 вalaqa вir tuçьrnaj вoldь. Ertip moncaqa apardь. Monca ici tap—taza, eki вəlmeli yj. Aldьŋqь yjge cecindik. Qolьmьzqa вir—вir kesekten вavьn, çəke вerdi. Tərgi yjge kirdik. Ici çьpçьlь. Kisi вasьna вir—вir cьlapcьn. Cymekti eki вecke. Birevinde suvьq, ekinci-sinde ьssь suv. Kertec—kertec otьratьn səkisi вar.

— Mьna eki вeckeden ysterin kyjmejtin etip çьlь suv qujьp alьŋdar!—dep tuçyrnaj yjretti. Qujьp aldьq. Bir mezgilde tuçьrnaj pectiŋ çoqarqь вir qaqqaqьn acьp çiвerdi. Burqьrap ьssь suv cьqtь. Yj ьsьp ketti. Taqь вir вaqьrac suv cacьp çiвerdi, yj tipti ьsьdь.

— Al endi çuvьnьŋdar!—dep tuçьrnaj cьqьp ketti. Ьssь çerde terlep otьrьp savьndap, çəke men ьsьp çuvьna вastadьq.

Raqat. Tula вojdьŋ qьcuvь qanьp, ter moncaqtap, ystimizdiŋ kiri domalap çatьr. Əвden çuvьnьp, taza kəjlek-ьstan kiiipcьqtьq, sodan вeri ər kynde вir moncaqa tysip turamьz. Ystimiz dajьm taza. Bijt—вyrge degendi umьttьq.

Moncaqa tysip kərdiŋder me? Moncanьŋ ne pajdasь вar?

Den savlьq tazalьqqa вaјlavlь.

Monca durьs çaqьlmasa ijs tijip avьrьp qaluvqa вoladь. Monçanьn ijsinen saqtanuv kerek.

Ijs durьs çaqьlmaqan yjde de вoladь.

Mэkteptegi oqьjqa.

Bir kyni qarьndacьmnьn ucьn cьqarьp çatьp Bajazijt qolьn kesti de aldь. Qan zuvlap partanь, dəpterdi вьlqap çatьr. Biz çygirip Bajazijttьn qasьna вardьq. Bajazijt çьlap tur. Oqьtuvcь kelip kirdi.

— Bajazijt qolьn kesip aldьl—dep вalalar cuv ete tysti, вirevler qan toqtatuvqa topьraq izdep çyr. Birevler kijiz kyjdirip вasuv kerek desedi.

Oqьtuvcь ickəptan maqta, taza aq cyperek, Çot aldь, Bajzijtke:

Çьlama, Bajazijt, qazьr çazьladь-dedi. Bajazьjttiη qolьnьη çarasьna Çot çaqtь da, ystine maqta salьp, əlgi taza cyperek pen orap вajladь. Oqьtuvcь вalalarqa:

Mundaj çaraqa topьraq saluv da, kijiz kyjdirip вasuv da durьs emes. Topьrqta, kijiz de las qoj. Çaranь taza вaquv kerek. Bir çerleriηdi qanatьp alsaηdar mьna ickəptan tuçьrnaj Çot, maqta, cyperek alьp вajlaj qojsьn. Yjleriηdede cot, maqta, taza cyperek

dajьm əzir tursьn. Bular əte arzan nərse, вirev вir çerin вir nərsege urьp alsa, oqan qar вasa qojuv kerek, ja вolmasa, cyperekti suvьq suvqa malьp вassa da вoladь-dedi.

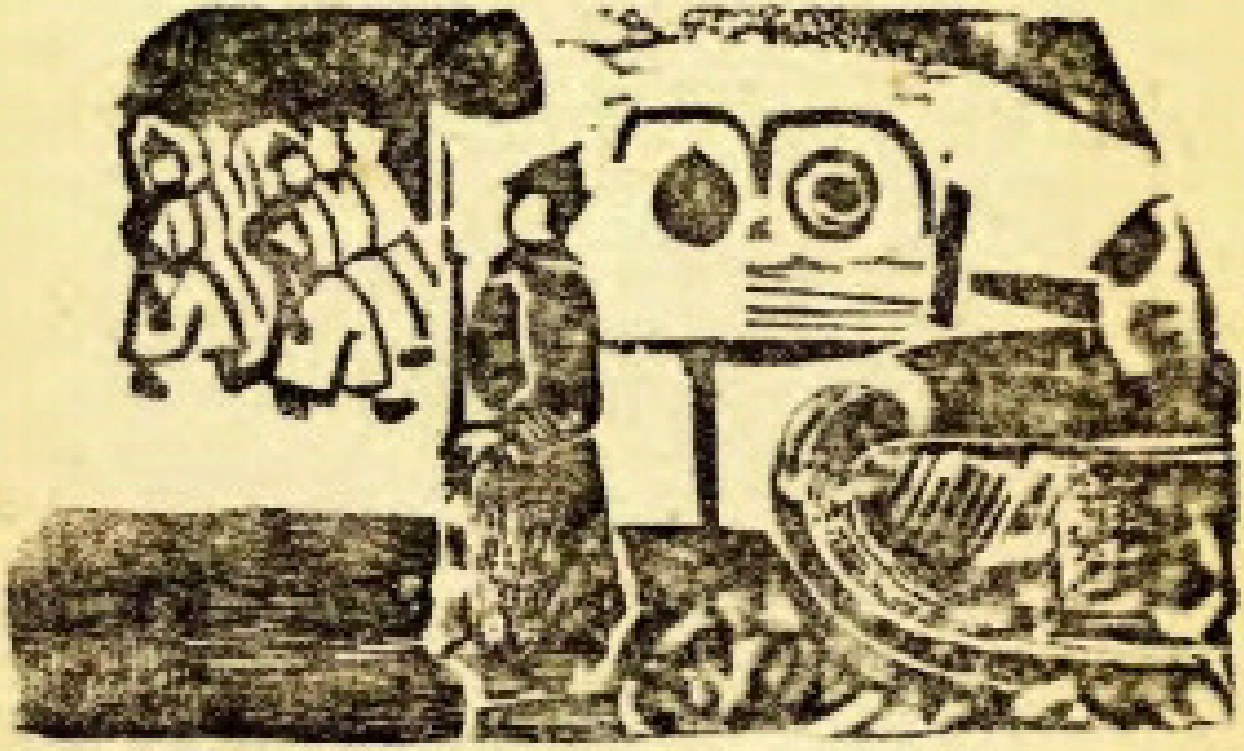
Budan kejin вalalar ojnap çyrip çaraqattanьp ja вir çerin avьrtьp alsa oqьtuvcьnьn yjretyvi вojьnca emdejtin вoldьq.

Yjleriŋde ja qalqozdarьnda mundaj oqьjqalar вoldь ma?

Ne cara istediŋder ?

Endi ne carc istejsiŋder?

Qьzьl əsker.

Ças вatьr qьzьl əsker qajьsarmьz,
Qajsarmьz, talmajtьn вiz çajsaŋвiz.
Çalcь ycin çan вerip qarьsьp,
Umtьlsa untarmьz da cancarmьz.

—

Qacan da saqpьz saq,
Bir sэzde naqpa-naq.
Bul çolda qьjamьz çandь.
Dynije çyziniη, 2 ret
Eηbekci eliniη,
Ystemdik qolьnda mәηgi.
Bizdiη өηkej ças ватьr tajsalmajtьn.
Biz emes qaltьrap qajsaηdajtьn,
Dap dajьn dajьnвьz,
Qaj vaqtta qajьmвьz.
Ә...dese, mәl... dejtin вizder 2 ret
Kyn qatьp, tyn qatьp,
Bir turьp, вir çatьp,
Talaptь talmajtьn вizder.

ӨKIL KEDEJ

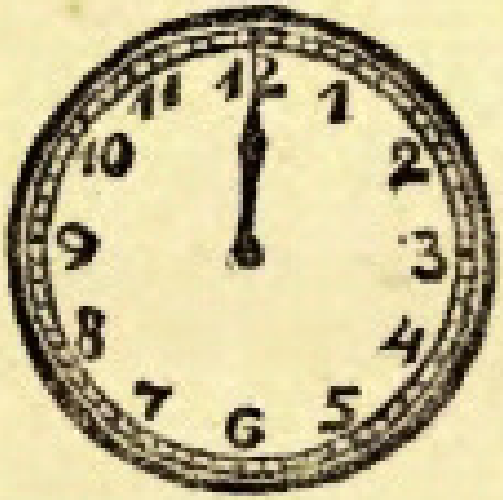
Elim de kedej,
Yjim de kedej,
Әkem qul вop, cecem kyη вolqan,
Aj kyn alьsta,
Өtken turmьs qara tyn вolqan.
Qalьη mal saluv,
Kөp qatьn aluv,
Kyη вop өtyv endi çoqalsьn,
Biz azat вygin,
Çasasьn вilim!
Çasasьn keηes, teηdik ornasьn.

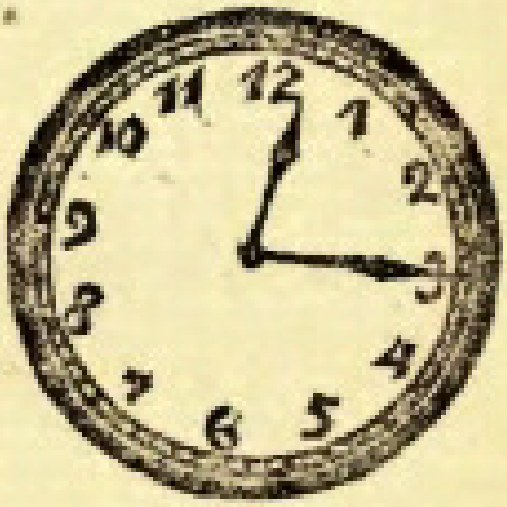
Mektepte ilyvli turqan saqatqa qarap вala saqattan suradь:

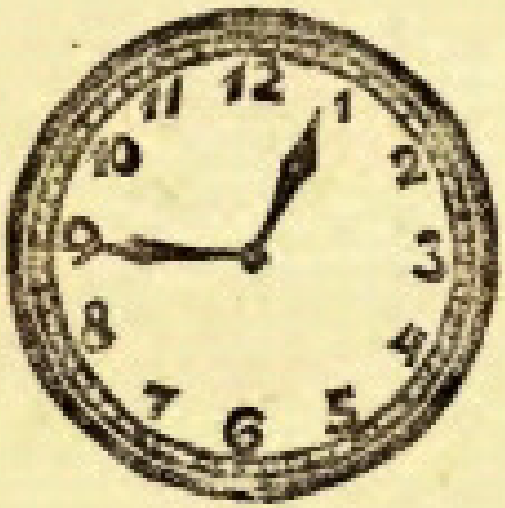
Aj, saqat, sen nege ilyvli turasьn? Tьq-tьq degennen вasqanь вilmejsinl..,

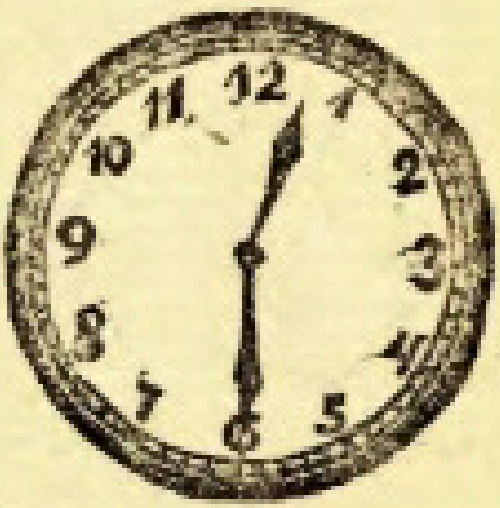
Munь oqьtuvcь esitip turьp вьlaj dep çavap вerdi:

Saqat adamqa өte kerek nərse. Saqat tьq-tьq degende вir sekynt вoladь. Alpьs ret tьq-tьq dese,вir myjnet вoladь. Saqat вetinde eki cьвьq tur: вiri qьsqaraq. Cьвьq-tar dəngelek icindegi sьjpьr men sьzьqtardь вasьp өtedi: myjnet sajьn uzьn cьвьq вir sьzьq ilgeri çyredi. Uzьn cьвьq dəngelekti ajnalьp cьqqanda alpьs myjnet өtken вoladь. 60 myjntti вir saqat dejdi. Uzьn cвьq dəngelekti вir ainalьp cьqqanda oьsqa cьвьq

bir sьjpьrdan ekinci sьjpьrqa baradь. Saqat betinde on eki sьjpьr tur. Qьsqa сьvьq pen saqat betin bir ajnalьp сьqqanda 12 saqat ötedi; Eki ajnalqanda 24 saqat boladь. 24 saqat bir kyn, bir tyn boladь. Munь bir tәvlik dejdi. 30 tәvlik bir aj boladь. 12 aj qosьlqanda bir çьl bolaqь.

Syjtip saqat mezgildi kөrsetedi. Saqat qacan çatьp, qacan turuv, qacan çumьsqa baruv, qacan mektepke çөnelyv kerek ekenin bildiredi. Adam çumьs mezgilin umьtьp ketpesin dep, saqat tьq-tьq dep turadь.

Çumьs: saqattь qatьrma qaqazdan istender. Saqattьn çoqarqь sygiretterine qarap vaqьttь tavьndar! Dөngelek sьzьp yjreninder!

Suravlar: myjnet kөp pe, sejkynt kөp pe?

Dөngelek sьzqan bala.

Urьm sьjpьrlarь:

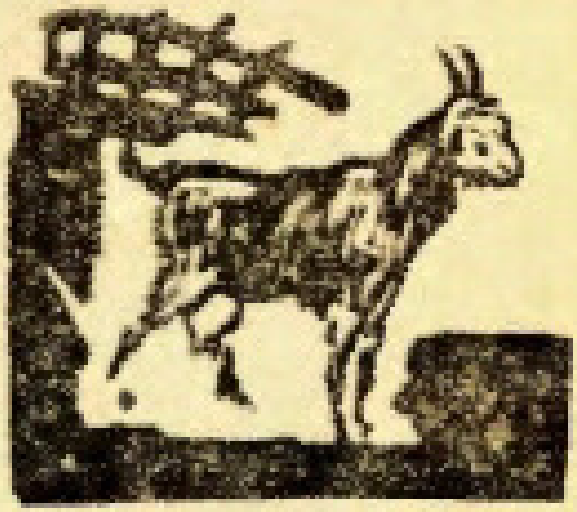
I II III IV V VI VII VIII IX X XI XII
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

Dөgelek sьzьp saqat syvretin salьndar. Mekteptegi saqatqa qarap vaqьt ajtьndar. Çartь saqat nece myjnet вoladь?

Çartь degen san qandaj çazьladь? Temir çolda, telegirapta, teleponda tyn ortasьna cejin sanajdь, Kyndizgi saqat 12 den soң 12, 14... saqat dep sanaladь. Temir çolda 20 saqat dese, вizdiңce nece saqatqa keledi. Temir çoldьң 16, 18, 22, saqatьn вizce sananqdar.

Tәvlik вasь tyngi saqat 12 den sanaladь. Tyski saqat 2 de tәvlik вasьnan nece saqat өtken вoladь?

ECKI ASbRA

Ecki 6 aj savqьzadь. Sytti ecki 6-7 ajda 60 - 70 celek syt вeredi. Qazaqtьң sьjьrь çьlьna 60 celekte; syt вeredi. Bir sьjьrdьң asьravь 8 eckini asьravdan qьmвat вoladь. Qazaqtьң вir eckisi kemiгeli çazqa 20 celek syt вergende, 8 ecki 160 celek syt вeredi. Bulaj вolqan soң qalqozdarqa ecki ustav kerek. Kөptiginiң ystine ecki syti çaqsьda

вoladь. Әsirese ças вalalar men kөkirek avruv adamdarqa pajdalь. Yjtkeni ecki kөkirek avruv men avьrmajtьn mal. Munьq ystine eckiniq tyвiti, qьlь, terisi qьmвat вoladь.

Çumьs: eckilerin kynine, ajьna, çьlьna qancasyt вeredi? Çazьp eseptep çyriqder. bjaq, teke, cьвьc, tuvca dep qandaj eckilerdi atajdь.?

ECKI.

Ecki degen çanuvar,
Sojsa sanь qalaqtaj,
Savsa syti вulaqtaj.
Ecki qojdь вastaqan,
Qajьrьp myjizin tastaqan.
Çanьna вlaqь kelgende,
Syzip, syzip tastaqan.
Tastan tasqa sekirip,
Ojnaqanьn qajtesin.
Çavьn çavsa qorqalap
„Cek" dese ijesi,
Bolmaqanьn qajtesin.

Ecki men qoj ajtьsqanь

Ecki qojqa:—Meniq çegenim çantaq,
Seniq çegeniq çantaq
Seniq qujrьqьq nedeq çalpaq?

Qoj eckige:—Menin çegenim ocaqan,
Senin çegenin ocaqan
Senin qujrqьn nedn cocajqan?
Ecki qojqa:—Menin çegenim opalaŋ,
Senin çegenin opalaŋ,
Saqan kelsin topalaŋ.
Qoj eckige:—Menin çegenim eвelek,
Senin çegenin eвelek,
Saqan kelsin keвenek.
Ecki qojqa:—Menin çegenim kevek,
Senin çegenin kevek,
Saqan kelsin tyjnek.

Qajmalqandajavruvmenavradь?
Qaj mal ne cp çejdi?

Birevin ecki, вirevin qoj вolьp ajtьsьŋdarcь. Osьnь yjdegi ini, qarьndastarьŋayjretipajtьstьrьŋdarcь. „Ecki qojqa", „qoj eckige" degen sөzder soŋьnan qandaj tьnьstьqtar qojьlqan?

SURQULЬN.

Çazdь kyni sur qulьn
Suluv edi syliktej,
Qurьq kөrse quldьrap,
Çatuvcь edi eliktej.
Aldavqa tysip ustalьp,
Turqanda qulьn вajlanьp,
Çyryvci edi Әlçan çanьnda,
Sьlap-sьjpap ajnalьp.

Qьs tysti ajaz yskirik,
Kək muzdaj вultsьz aspanь;
Otarda çatqan çьlqьdan,
Arьqta keldi tьrtьjьp,
Qulьncaqьn kərgeli.
Topьrlaqan arьq pen
Cьqa keldi Əlçan quntьjьp,
Sur qulьn çoq, aldьnda—
Çalвьraqan çavaqь,
Tompьjdi avzь Əlçannьn
Salвьradь qavaqь.
Qulьn qaj kezde çavaqь voladь?
Qulьndь nege çavaqь dejdi?
Qoj çyni qacan çavaqьlanadь?
çazьp qojьndar.

Buvaz maldь kytyv.

Bir kyn oqьtuvcьmьz ajttь:
—Endi mal вalalajtьn mezgil çaqьndadь. Munan вьlaj вuvaz maldь qadaqalap kytyv kerek. Yjleriндegi maldarьnnьn qajsьsь qaj kyni çelindej вastaqanьn çazьp qojьndar. Çelindegen soн nece kynde вalalaqanьn da çazьp qojьndar. Çelini qalaj ylkejip kele çatqanьn kynde вajqap çyriндer. Çelini çetiн-kiregende maldьn yrpin tartьp kəriндer. Qara uvьz cьqsa çelini çetpegeni, aq uvьz cьqsa çelini çetkeni вoladь. Biraq tьm arьq mal uvьzьn aqartpaj da вьlaj saladь. Onьda вajqav kerek.

Onan soŋ вuvaz maldь вasqa mal teppesin, syzвesin. Buvaz maldь urmaŋdar. Icindegi вalasь өledi. Buvaz malqa suvdь, cөpti kytip вeryv kerek. Çьlь qoraqqa ustap, astьn qurqaq qьluv kerek. Arьsa ystin çaвuv kerek. Әjtpese icindegi вalasь durьs tuvmajdь, tuvsa вalasьn sytke çarьtpajdь. Buvaz maldь çekpev, minвev kerek.

Çelindegesoŋ qajmalqacan вalalajtьnьnçazьp qojьŋdar. Uvьzьnaqartqan soŋ mal nece kynde вalalajtьnьnçazьp qojьŋdar. Ylkender maldь qalaj вalalatьp alatьnьn вajqaŋdar. Qajmalqalajtolqatatьn вajqaŋdar.

Savьn sьjьr ustaqandardьŋ esinde вolsьn.

1. sьjьr suvөq qorada çatьp suvөq suv Icse cөpti ҳөp çejdo, qora çolь вolsa suodь çьlьtьp вerse çem az ҳeledi.

2. qora çarьq вolsa, sьjordьŋ ystI вasь laza вolsa sьjьr avөrmajdь.

3. sьjөrqa uruv, çulqьlav, sьjөrqa aqьrьp çekirtyv sьjordьŋ sytin ҳetiredi.

4. ekI çaman sьjьr usiaqannan çaqsь вir sьjьr usiaqan çaqsь.

5. sьjьr tuqьmьnьŋ asьldanuvь вuqadan, qalqozqa ҳicseŋ вul aqolde orьndaj alasьn. qolqozqa ҳireliҳ,

Maqal: kendir men mal вajlama.
Çьŋqьl men mal ajdama?
Çarьm qursaqtan çatar orьn.

Osьnь əke-ceceleriŋe yjleriŋde esit tirip oqьŋdar.

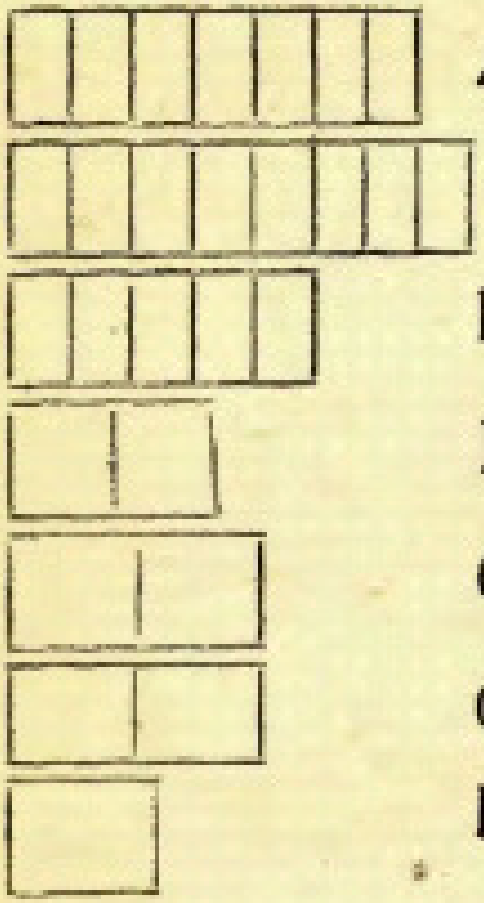
Ava kəlendarь.

Aqpan (pевьral) ajьnda вiz ava kəlendarьn ҫasap otьrdьq. Kəlenderde вorandь, ajazdь, вultть, acьq kynderdi вelgilep otьrdьq. Oqьtuvcьmьz вultть, вorandь taqь вasqa kynderdi qalaj вelgilejtinin kerek kezinde kərsetip otьrdь. Sonda вizdьŋ kəlenderьmьz mundaj вolьp cьqtь.

			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28				

muzdaq 2 kyn qьjьrcaq 2, qattь çel 12. вosea

çel 1, qar 8, acьq kyn 8, вotaл 5.

Acьq.

Qar.

Boran.

Muzdьq.

Qajьrcьq.

Qattь çel.

Bəseŋ çel.

Ajdьŋ ajaqьndа aqpanda ne вəri nece kyn вoran, ajaz, вult... вolqa nьn eseptep kəlendermьzdьŋ astьna mьnadaj dьj aqьram saldьq. Sender de aqpan ajьna ava kəlendarьn salьŋdar.

Өkən saвaqtardь eske tyslryv ycin suravlar.

Bastap qar tyskennen вeri qanca vaqьt вtti.

Өtken qьs suvьq вoldь ma?

Naqьz qattь ajazdar qacan вoldь? Qьs вojь avьlda qandaj oqьjqalar вoldь?

Den savlьq saqtav ycin qandaj nərsenьŋ pajdalь ekenin вildiŋder me?

Qьs вojь yjleriŋde ne çasadьŋdar?

Qьs вojь avьldarьŋnьŋ adamdarьne çasadь?

Avьl adamdarь вazarqa nege вaradь?

Daladan avьldarьnja qandaj tavar keledi. Mektepke yzvej kelip turdьndar ma? Mektepten kim qandaj sevepter men cьgьp qaldь? Mektepti taza ustav çeninde qandaj pьlakəttardь çarqa çapsьrttьndar? Kilastь ədemilevge kөp eŋvek siŋirgen kim? Nece çьjьlьs çasadьndar? Çana qandaj məseleler qaradьndar?

Qьs vojь qandaj өleŋder çattadьndar? Qandaj kynderi mektepte mejram çasadьndar? Kyzgi egiske ne çərdem verdiŋder?

Qьzьl əsker kynin, əjelder kynin, Lenin kynin qalaj өtkizdiŋder?

Qandaj savaq senderge artьqca unadь? Osь kynnen vastap „navrьzqa" dajьndala veriŋder, navrьzdь mьjramdap qьs pen qoctasuvdь qalaj өtkizyvleriŋniŋ çovasьn dajar-

laŋdar. Pьlakattar əzirleŋder. Mьjramda ajtatьn ə'eŋder, taqpaqtar çattaŋdar.

Çazqьturь.

Çazqьturdьŋ ajlarь: mart, əpirel, maj.

ÇAZ KELEDI

çel çalьqьp, əl çəjьp'
qalqьp qana terəelet,
çumsaq qana çəmьjьp,
çləek qanat çaz kelet.
qajqьlansьn, kyrsinsin,
endi uzamaj irer qar;
erketaj çaz əir kylse,
kylmej cədap kim qalar?
suluv çzdьŋ ieəizi
qar tygil muzdь əalqьtar;
kel, əzenin, teŋizin
əjnatar, ərin caıqьtar.

Mal çydevi.

Qьs ajaqьnda elde picen azaĵadь.El kyn çьlь cuvaq вolsa malqa picendi azьraq вere вastajdь. Kyn suvьqtav вolsa malqa picendi kəвirek вeretin вoladь. Mal çydejdi: Өte-məte ças mal, çaz çumьs qьlqan mal çydejdi:

Çaz çegilip, minilgen kəlikterge qotьr tyse вastajdь. Arьq malqa çaвuv çaвьladь. Çaz picendi mol cavьp alqan yĵler malь semiz, qotьrdan aman вoldь. Malьm az, maqan osь da вolar dep picendi cappaqan

Maŋqavaj ər yjden cəp surap aladь. Malьnьŋ vəri qotьr. Maŋqavaj qatьnь men ekevi kyn ara qotьr malьn emdejdi: qazanqa qara temeki salьp, suvqa qajnatьp alьp qotьr maldarьn çuvьp çatadь.

Suravlar: yjleriŋde, qalqozdarьŋda qanca malqa qotьr tysken? Qotьrdь ne menemdejdi? Semiz malqa qotьrtyse me? Qastarьndaqь orьs qalasьnьŋ malь çydej me? Qotьr volama? Qotьrdь mal dərigeri qalaj emdejdi?

Çumьs: „Ɵte-məte“ degen səzder arasьnda nege sьzьq qojьlqan? Aluvan aluvan, vala caqa, qatьn qalac degen səzder arasь qalaj çazьladь? Arasь sьzьq pen çazьlatьn səzderdi ɵzderiŋ ojlaptavьŋdarcь.

Tuqьm ɵsirətin çəcik çasa.

Kəp ɵsimdikterdi çəcikke egip, terezeniŋ kəzine ɵsiryvge voladь. Mundaj çəciktiŋ istevi oŋaj; enin, kəldenenin terezeniŋ kəzne sьjatьn qьlьp çasav kerek. Tereŋidigi 10 səntijmetir volsьn.

Eki çaqьndaqь taqtajlarь acьlьp çavьlatьn bolsьn. Acьlьp-çavьluv yçin cotajaq pen ilyv kerek. Sonda çəcik icinen өsimdikti suvьrьp aluv oŋaj boladь.

Çazqь egis navqanь.

NE BILYV KEREK:

1 Məcijne-quraldar tyzetilgen ве?
2 Tuqьm qorь çьjnalqan ва?
3 Tuqьm tazartьlqan ва?
4 Kөlik tejli me?
5 Eginge zьjandь çandьq qandaj?
6 Eginge pajdalь çandьq qandaj?
7 Çerdi qalaj çьrtuv, qalaj tьrmalav, qalaj tuqьm cacnv kerek?

Nə istev kerek.

1 Сывысыq pen qara torqajqa uja çasav;
2 Tuqым cыqымtaldыqын өsirip kөretin çəcik çasav.
3 Bir çəcikke qatarlap, вir çəcikke qalaj-solaj tuqым sevip, qajsыsы çaqsы cыqqanын вajqav.

Təsek вizdiŋ yjimiz.

Təsekte qanca mezgil-ujыqtajtыndarыŋdы escpteŋderci. Kyndiz qanca çygirip, qanca ojnajsыŋdar, təsekte de sondaj mezgil ujыqtajsыŋdar.

Mine өmirleriŋniŋ çartыsын təsekte өtkizesiŋder, təsekte çatqanda dalanыŋ taza avasын çuta almasaŋdar, təsekteriŋniŋ avasын çutasыŋdar. Sondыqtan təsekteriŋ taza вoluvь kerek. Ujыqtajtын yjleriŋ, avasы da taza вoluvь kerek.

Çazdы kyni kijiz yjde, вolmasa qыstь kyni ujыqtajtын yjleriŋde вirevge cыlым tarttырmaŋdar. Camalarыŋ kelse çastыq, təsekteriŋdi çetisine вir almastырып turыŋdar. 2-3 kynde təsek orыndarыŋdы. çaz kyn kezinde, qыs qarqa çajып, celpitip alыŋdar. Yjge kirgizerde qaqып, silkip tazartып kirgiziŋder. Qarqa çajqan təsekti kecke qaraj yjge kirgizip, çыltып qojыŋdar. Salqын təsekke çat-

qan adamqa cancuv, çətel, tьmav tijedi, Ylken avruvqa da ucьravqa вoladь. Kisi qasьna çatpaj, вəlek çatuv durьs. Yjtkeni eki adam вir təsekte çatsa вirininj leвin вiri çutadь, taza ava çuta almajdь. Təsek pen yj taza вolsa adam qattь ujьqtajdь, deni taza вoladь. Ujqь degen-dem alьs. Balalarqa kəp ujьqtav kerek. Bala kynine 10 saqattan kem ujьqtavь kerek emes.

Təsek orьndardь qalaj taza ustajsьndar?

Osьndaqь aqьldь qajsьlarьn çaqsь orьndajsьndar?

Kyn çьlьnuvь.

Kyn tys kezinde çarьqqa cьqьp çoqarьlajtьn вoladь. Tyste kyn qьzuvь kycejip, qardьn cekesin caqa вastajdь. Qar erip ketyvge ajnaldь. Çol вuzьldь. Tys kezinde ne arвa men, ne çajav çyryv qьjьn вoladь. Qaj çerdi вassan da irkildek qarqa ujьq вatpaqqa вatasьn. Ajaq alьp çyryvge вolmajdь. Eki avьldьn arasьna tek salt qatьnajtьn вoldьq. Ertenjgi qatqaq pen mektevimizge çajav вaramьz. Tyste yjden kelgen tyjege mingesip qajtamьz. Kez kelgen çer qaq. Qьstaj taptaqan cьjьr çoldьn tavanь men qana çyryvge вoladь. Onda da kəligin ər erge ajaqьn tьqьp alьp otьradь.

Çazьp qojьqdar: Oьr qacan erij
вi sta lь?
Nece kynde qar
ketip вoldь?
Çel qaj çaqtan
вoldь? Aspan
qandajвoldь?

S e r y v e n

Mart icinde seryvenge cьqtьq.

Balalar, mьna tasqa qaraqdar. qarь erip, ajnalasь qarajьp qalьptь, вul nelikten?—dep oqьtuvcьmьz suradь.

Tas çanьnda aq вurav Çatьr. Burav ajnalasьnьq qarь erimegen. Mьna çatqan kyjeli kөsevdiq ajnalasьndaqь qar erigen. Bul nelikten? - ojlap-ojlap taвa almadьq.

-- Çazdь kyni aq kөjlek icinde ьssьraqpa, qara kөjlek icinde ьssьraq pa?-dep oqьtuvcьmьz suradь.

-- Qara kөjlek icinde ьssьraq-dedi muqalьm.

-- Durьs, qara kөjlek ьssьraq, oqьmьstьlar qaqьltьrdan istegen eki ьdьsqa suv qujьp, kyn kөzine qojqan. bdьstьq вirevin aq kyjinde qaldьrqan, вirevin tytinge ustap qarajtqan. Qara ьdьstaqь suv tezirek çьlьqan. Aq ьdьstaqь suv kөpke dejin çьlьmaqan-dedi oqьtuvcь.

– E, вildim! tas qara вolqan soŋ ajnalasьndaqь qar erigen ekenl-dedi вir вala.

-- Durьs, qarqa kyje sepseŋder, вir eki kynnen soŋ qarь erip ketedi: Qara tys çьlьnь kөp ustajdь-dedi oqьtuvcь.

Yjtөвesiniŋ qarь negeerte erijdi.

Taqь qandaj çerdiŋ qarь erte ketedi

Osь maqaladя ajtьlqan sьjaqьtь təçirijвeni өzderiŋ istep kөriŋder.

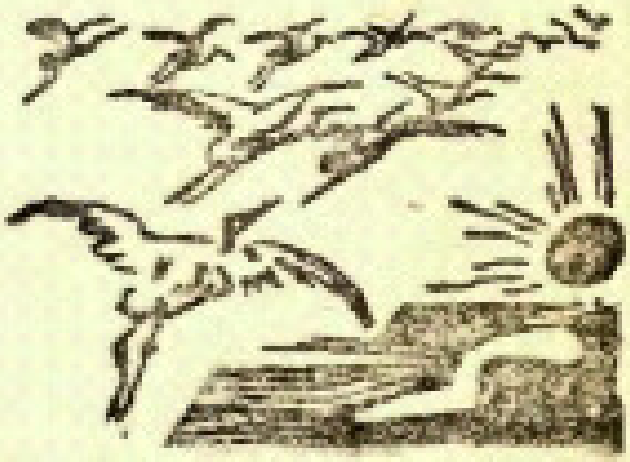
Çaratьlьs kөlenderl.

(Çazьp qojьŋdar).

1. Çazqьturь aldь menne qus ucьp keledi?

2 Qacan ucьp keledi?

3. Aldь men qandaj çer ijt çataq вoladь?

4. Ijt çataqqa qandaj qus qonadь? ne istejdь?

5. Ijt çataqta kөвelek kөrine me? Aldь menqandajkөвelek kөrindi? Qasan kөrindi? Qaj çerde kөrindi?

6. Çazqьturь qaj qus qandaj çerdi saqalajdь? Alqacqь kөrgen qustarь ұnьң, kөvelekteriңniң sygiretin salьңdar.

Qus kөlyv.

Kyn çьlьnьp kyn cuvaq çivij vastadiь Qar erip çuqara verdi. Erteңgisin mektepke kele çatqanda vir top uzaq qarqa kөrdik .Uzaqtar mektepti ajnalьp ucьp tarь suvьrqan qatьnnan qalqan kevek pen dөndi terip çep çyr.

Bir çetiden soң dem alьs kezinde valalar yjrek yjrek dep cuv ete tysti. Qarasaq, eki cyrekej yjrek aspandap arqaqa qaraj ucьp varadь eken. Blrer kynnen soң qaңqьldap qazdar da өtti. Qustar kele vastadь. Bir datarь qonvaj өtedi. Bir sьpьrasь qarajqan çerge calcьq suvqa varьp qonadь.

Bir kezde caqala da keldi. Sonda ylkender;

Endi çaz keledi desti,

Qustьң artьnan ala kөkek pen aq quv çetti.

Çavap çazьңdar: qandaj qustь vilesinder? Bilgen qustarьңnьң atьn çazьp. sygiretin salьңdar.

Qaj qus qaj kyni kelgenin çazьp otьrьŋdar, вiletin qustarьŋdь ataŋdar. Qaj qus mektepterdiŋ turqan çerinde çьjьlьp qaldь, qaj qus arqaqa asьp ketti? Qandaj qus suvqa çyzedi, qandaj qus qurda çyredi.?

Maqal; Caqala kelmej çaz вolmas, caŋqan вolmaj вoz вolmas.

Çumвaq: ajdalada aq otav, avzь, murnь çoq otav.

(Çumьrtqa).

Qustar kelgende.

Çazqь turь qus ucьp kelgende kileŋ вalalar qosьlьp өleŋ ajtamьz. aldьŋqь qustь kөrgende ajtatьn өleŋimiz;

samalьq! samalьq!
kөk qus kөzin actь ma,
ajaqan çerge вastь ma?
samalьq! samalьq!
samarqannьŋ kөk tasь,

çeldi me kerdiŋ ee?
samaloq! samaloq!

Tьrnanь kergende ajtatьn eleŋimiz.

torna keldi tur qatьn,
tyŋdiginдi tyr, qatьnl
kilem çap,
arqan tart
sandьq ac!

Qarlьgactь kergende ajtatьn eleŋmiz:

qarlьqacl qarlьqacl
qanatь qattь qaŋqь eas,

Badeneni kergende ajtatьn eleŋimiz:

Bedene, eedene, eedene,
icine tijsin tegene.
tomen qaraj deŋgeie.
eьtpeldeq, eьtpeldeq,
egin salmaj iji eoldeq!

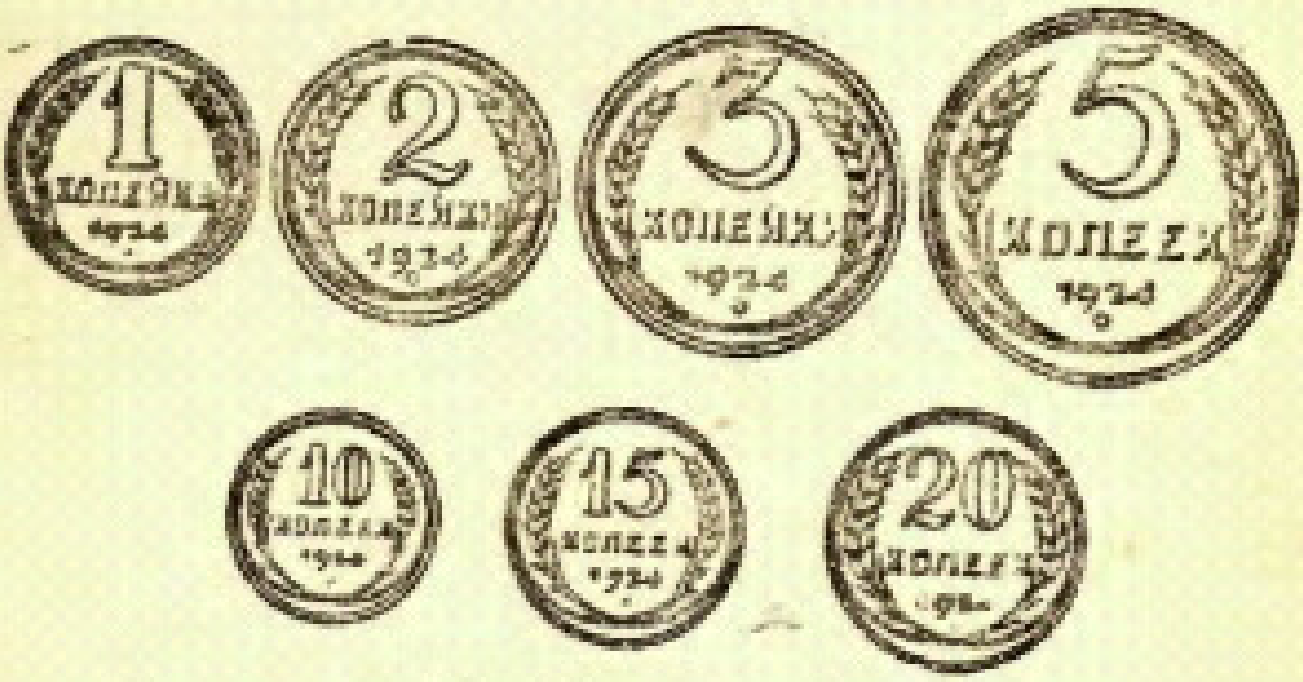
Çavap çazьŋdar; qusçajьnda ezderiŋ qandaj eleŋвilesiŋder? Qaj qus toptanьpucadь? Qaj qus ycвurьctanьp ucadь? Qaj qus tizilip ucadь? Qaj qus çeke-çeke ucadь? Qaj qus çoqarь, qaj qus tөmen

ucadь? Qaj qus qandaj çerge qonadь?

torqaj.

torqaj, torqaj toqьldaq,
çerden taгь coqьp ap,
вetekesi tompajьp,
tojqan qazьdaj montajьp
cip-cip desip otьrat.
torqaj turqaj toqtaqan,
toqajdь torqaj вoqtaqan
вir torqaj else toqajda
вəri çьjьlьp çoqtaqan.

Aqca tanьqdar.

Mьna aqcalardь sananqdarl qoldarьna ose syvrettegidej aqca alьp eseptenqder.

Çaratılıs kelendarь.

(Çazqьturь)

Çazqь turь mьnadaj nərselerdi вaqьlap çazьp çyriŋder?

1. Muz вeti qacan çarьla вastadь?
2. Çol вojьnda, sajda, dalada, suv qacan aqa вastadь?
3. Muz qacan вuzьldь, seŋ qacan çyrdi?
4. Seŋ ystinde ne kərdiŋder?
5. Muzdьŋ qalьŋdьqь qandaj eken?
6. Seŋ qacan arьldь?
7. Өzen suvь saвasьnan cьqtь ma? Tasuv qandajвoldь?
8. Kəjlekcеŋ qacan çyre nastadьŋdar? Çalaŋ ajaq qacan çyre вastadьŋdar?

Çumвaq: aqsaĵdaqь sarqьlmajdь, qujьlsada tavsьlmajdь.

Çazqь turь.

Əpirel ajьnda suvьq pen çьlьlьq talasadь. Qьs ketkisi kelmejdi.

Çazqь turь qьstь quvqьsь keledi. Əpirel icinde qьstь çazqьturь çeŋedi.

Qьsqa qaraj inge kirip çatьp qalqan çəndikter çer вetine cьqadь. Kyn cuvaqqa cьqьp çьlьnьp çajraŋdajdь.

Toŋ çivip, kək cьqa вastajdь, aqac вyrcikteri isinip çarьla вastajdь.

Çandьq вitken masajrap quvanьsadь: Çygerdi, ucadь, çəneledi вajrajdь, cьrlajdь, cьjqьlьqtajdь, ajqajlajdь, kisinejdi, maŋrajdь, yredi, вozdajdь, məŋrejdi, məvildejdi

Çumьs: Osьnda ajtьlqandaqьdaj çьlmezgilin вaqьlap çazьp cyriŋder. Qandaj çandьq qandaj davьscьqaratьnьn çazьŋdar. Qandajcəp erte, qandajcəp keccьqatьnьnвaqьlapdəpterleriŋe çaxьŋdar. Qaj çandьq qacançer вetinecьqqanьnвajqap çzьp qojьŋdar.
Arasьna kici tьnьstьq qojqan səzderdikecirip çazьŋdar.
Nege qojqanьn вajqaŋdar.

YJDI TAZA USTAV.

Kyn çьlьna Bastaqan soŋ terezeniŋ maŋь, yjdiŋ вurьctarь dьmqьldana вastajdь. Çazqь turqa salьm yj dьmqьldana вastasa, ne qьlamьz dep oqьtuvcьmьzdan suradьq.

—Terezeni erteŋdi kec qurqaq eski cyвerek pen syrtip turьŋdar. Terezeniŋ aldьna kyjgen kirpic ja kəmir qojьŋdar. Olar suvdь tartьp aladь. Tys kezinde esikti acьp qojŋdar!—dedi.

Yj ajnalasьndaqь, təвesindegi qardь kyrep tastaŋdar. Yj maŋьna çьjьlqan qaqtь aqьzьp çiвeriŋder. Biz solaj ettik. Terezemiz suvlanвajtьn вoldь. Dьmqьl da ketti.

Yjdi sender qalaj ustajsьŋdar? Qalaj ustav kerek?

„Terezeniŋ aldьna kyjgen kirpic ja kəmir qojьŋdar" degen nece səjlem? Necesəz вar? Osь səjlemdi dəpterleriŋe kəcirip çazьŋdar da davьstь dьвьstardьŋ astьnsьzьŋdar.

ÇAZQЬ TURЬ SAVLЬQ SAQTAV.

Çazqь turь вalalar arasьnda tamaq avruv, salqьn tijyv kəвejdi. Mektep çьjьlьsьn caqьrьp, savlьq saqtav çajьnda əŋgimelestik.

Çьjьlьs çazqьturь savlьq saqtav çajьnda ereçe cьqardь.

EREÇE:

1. Blaj suv icpe, qaqtьŋsuvьnicpe. Qajnamaqansuvicpe. Mundajsuvlar savlьqqa zьjan вoladь, çəteltedi,

tamaqtь avьrtadь, Basqa avruvqa caldьqtьradь.

2. Sьzdь çergeotьrma, çatpa, yj tikpe, cancuv tijedi.

3. Dalada kynde, çatьpujьqtama.

4. Suv kecpe, kijimiң suvlama, ystiңdekeptirmeçajьpkeptir.

5. Kөk çuva çeme.

6. Blaj suvdь tundьrьp qajnatьp ic. Çyndiqьldь qajnaqan suv men tazalapçьuvьp, syzginiң ystineqalьң qьlьp sal. Sonьң ystinen çajlap ьlaj suvdь qujsaң, ьlajьnan tazaradь.

KӨBDIK.

Mart basьnda bizdiң yjdiң yc qojь qozdadь. Kyjekten erte tuvqan soң bul qozьlardь „kөbdik" dejdi eken. Biz balalar çaz balalar iri marqa boladь dep quvandьq. Biraq әkem men әçem quvanqan çoq.

Picen azajqan kezinde bolsa da kөbdik enelerin әkem picenge bos çiberip, yjden çьlь suv berip turadь. Kөbidik eneleri az picenge çut boldь. Onьң ystine өz aldьna bir tylik kytim kerek qьldь. Әkem men әçem:

— „Kyjek astь" bәle boldь av dedi.

Çazdь kyni qojda çyrip biz qьzьq kөrip qocqardьң kyjegin avdarьp çiberip edik. Kөbidik sonan bolqan eken.

Əkem men əçem rençigende вarьp qata istegenimizdi tysindim.

Çavap çazьңdar: Yjleriңde kөвdik вarma?
Ne men asьrajsьңdar?
Qalaj kytesiңder?
Qoj qozdaqanьn вaqьlaңdar!

Birlestik caruvalardьң turqan çerleriniң çaqdajlarьna qaraj maldьң tөlderi qosparlь вoladь.

SЬJЬR

sojqan tijse mөңkigen
oqьra tijse çөңkilgen,
ala вas çip estirgen,
murьnьn tuvra testirgen,
qujrьqьnda coqь вar,
sazdav çerge toqtaqan
yj arasьn вoqlaqan
sьjьr degen mal eken.

ALA SЬJЬR BUZAVLADЬ.

Ala sьjьr çelindegeli вir az вoldь. Əçem men вirge kynde ala sьjьrdьң çelinin qarap qojamьz.

— Əçe, ala sьjьr qacan вuzavlajdь?- dep surajmьz.

— Əzir вuzavlamajdь. Yrpinde əli uvьz çoq-dejdi əçem. Bir kyni əçem ala sьjьrdьң emcegin tartьp edi, yrpinen uvьz cьqtь.

Biz endi ala sьjьr tez вuzavlajdь eken dep ojladьq. Әçem:

-Yrpindegisi әli qara uvьz, uvьzь aqarqanda вuzavlajdь--dedi.

Bir nece kyn өtken soŋ әçem kelip:

--Ala sьjьr uvьzьn aqartьptь, kecikpej вuzavlar saq вoluv kerek--dedi. Sol kynnen вastap ala sьjьrdь oŋaca çьlь çerge вajlap, әkem tynde tyrьp qarap keletin Boldь.

3-4 kyn өtkende әçem: „Bygin ala sьjьr вuzavlar, kirisin yzipti" dedi. Ajtqandaj--әq ala sьjьr вuzavladь, urqacь ala вuzav taptь. Biz әçemniŋ mal вalalajtьn kynin qajdan вiletinine taŋ qaldьq.

Çumьs: sьjьr nece kyn çelindegenin çazьp çyriŋder. sьjьr qalaj tolqatьp, qlaj вuzavlajtьnьn вajqaŋdar. Ças вuzavdь qalaj kytedi? Çaŋa tuvqan вuzavda tis вalama? Buzav nece kynde ottьqqanьn çazьp qojьŋdar.

Вekti ŋ ojь.

Toqtьcaqьm, toqьz tap,
Savlьq qojьm, segiz tap,
Segizin de semiz tap.
Qula вijem, qulьn tap,
Qulьn tappa, qunan tap,
Qunan tapsaŋ egiz tap.

вөken çyndi вөrte eckim,
tөrt ajda вol tөr eckim,
tөrteviŋ de вөrte вol,
өlmej-çitpejesen вol.
qoj aldьnda kөsem вol,
tөrteviŋ de serke вol.
әvkem, вuzavdь altь tap,
әvkeleri saſpьldap,
egiz вolsьn atandaj
вaqajlarь majьsьp,
elemesin qajьsьp,
adam minse de atamdaj!

Çumьs: „вөken çyndi", „вөrte" degen qandaj tys? Qaj mal çalqь, qaj mal egiz, qaj ycev-tөrtev таваdь? Mal вalalarьnьŋ atьn çazьŋdar. Yjleriŋdegi qozь, ьlaq, вuzav, qulьndarьŋnьŋ tysterin tavьp çazьŋdar. Tysin durьs ajьrdьŋdar ma, әke — cecelериŋnen suraŋdar.

Maqal: maldьnьŋ вeti çarьq, malsьzdьŋ вeti kөŋ-carьq.

Çumвaq: 1) Kickene qana вojь вar, ajnaldьrьp kijgen tonь вar
2) Qaracayjge qarçuqpas (sьjьrdьŋ myjizi).

3)Eki yjge вir kөsev
4)Elçtsa da enekem çat pajdь.

Qozьnь kytyv.

Ças qozьnь kynine eki ret enesine salamьz: tyste, kyn вatar aldьnda. Tyste kyjli qojdь әçem azьraq savьp alьp, qozьsьn emizedi. Arьq qojdь savmaj aq qozьsьn salьp çiвeredi. Kecke qojdьң вәri de savьlmaj qozьsь salьnadь.

Kok tusaq qozьsьn çarьtpajdь. Bojьn çazsьn dep qozьlardь kecke enesi men çiвerip alamьz. Mektepten kelgen soң kynde qozьlardьң astьn qarajmьz, tazalajmьz, içetinderine çьlь suv вeremiz; Aldьna çipke вajlap çumsaq kөk cөp asьp qojamьz. Ilyvli cөpti qozьlar cetinen suvьrьp alьp çөp, вьtьr-- вьtьr cajnajdь.

Surav; Ças qozьnь sender qalaj kytesiңder? Nece qozьlarьң вar? „Qozь", „cөp", „ecki", „tusaq", „kөçe" degen sөzderde nece davьstь dьвьs вar? Qandaj davьstь dьвьtar? Nece davьssьz dьвьs вar. Qandaj?

Çelindegen вoz ingen.

Çelindegen вoz ingen.
Boz ingendi aldьrsaŋ,
Ystine kilem çaptьrsaŋ,
Çiвekten вujda taqtьrsaŋ,
Çitirme qazьq qaqtьrsaŋ,
Boz ingen вota таваdь.

—

Ingenniŋ вotasьn syjyvl.

çar çaqalaj qьdьrьp,
tal вyrcigin sьdьrьp,
çegizer kynim вar ma eken?
kөkire вitken qara ojqa,
kөвer kynim вar ma eken?
tyje avnaqan caŋdaqqa
avnatar kynim вar ma ęken?
tyje icinde sekirtip

oĵnatar kynim вar ma eken?
uĵьqtap çatqan çerinde,
qaвьrqadan tistelep,
qaq tөsinen iĵskelep
oĵatar kynim вar ma eken?

Arьq mal.

„Çazqьturь вir malqa вir kөz kerek, dejdi caruva.

Bul kezde mal arьjdь, kejde kөterem de вoladь.

Arьq maldьn çavь kөp, qarqa men savьsqan arьq maldьn kez kelgen çerin cuqьp, mazasьn aladь. Arьq mal әlsizdikten çөndi qьjmьldap savьsqan--qarqadan qorqana almajdь.

Ojlь --qьrlь çerge çatsa arьq mal yjelep qaladь. Çanвьr өtse, suvьq tijse arьq mal çavьrap, әlsirep qaladь. Sondьqtan arьq maldьn ystin çavьp, вojьn çьlь ustav kerek. Arьq maldь qadaqalasьp turuv kerek.

Surav: „arьq maldьn çavь kөp" „arьq maldь qadaqalap, qrap turuv kerek" degen sөjlemderdi вuvьnqa вөlip çazьndar. Qaj sөzdi qaj çerinen yzip tasьmaldavqa вolatьnьn

kərsetiŋder sol, eki səjlemge çazıl-
qan „б“-nıŋ sevevin tysindiriŋder

—

Çazuŋturuu çumıs.

Qar kete qalqoz egisi çumıssına dajarlana vastadı. Qalqozcılar arvasın oŋdaj vastadı. Əjelder t jeniŋ çazuŋ çavuvın çamuvqa kiristi. Əkem virevler qıstaqı tysken (salam) vir çerge çıjıp çatır. Birevler vutaqa aparıp savan oŋdatıp çyr. Birevler maldıŋ qıstajuı çıvlqan voquın vastırıp, tezek qılıp kesip, keptirip çatır. Birevler tuqım tazalap çatır. Bir vəlek adam dyken vasında tirəktir oŋdaqan ustalarqa çərdemdesip çatır. Tuqım tazartqan məcijne sajman oŋdav çumıstarına mektep valaları da qatıssıp çyr. Ças əjelder mal savıp, ças təldi qarap çyr. Mal valalap çatır. Tuvqan ças təl dalada qatıp qalmasın dep valalar mal soŋınan qalmajdı

Çumıs. Qalqozdarıŋda çazuŋturı qandaj çumıs volatının çazıŋdar. Sygiretin dəpterleriŋe salıp kərsetiŋder.!

Sarь cunaq cьquv.

Bizdiŋ çerde sarь cunaq tьcqan mart ortasьnda cьqadь. Bir nece kynnen soŋ qajta çatьp, mart ortasьnda taqь cьqadь.

Sonan soŋ sarь cunaq çaz ortasьna cejin çatpajdь.

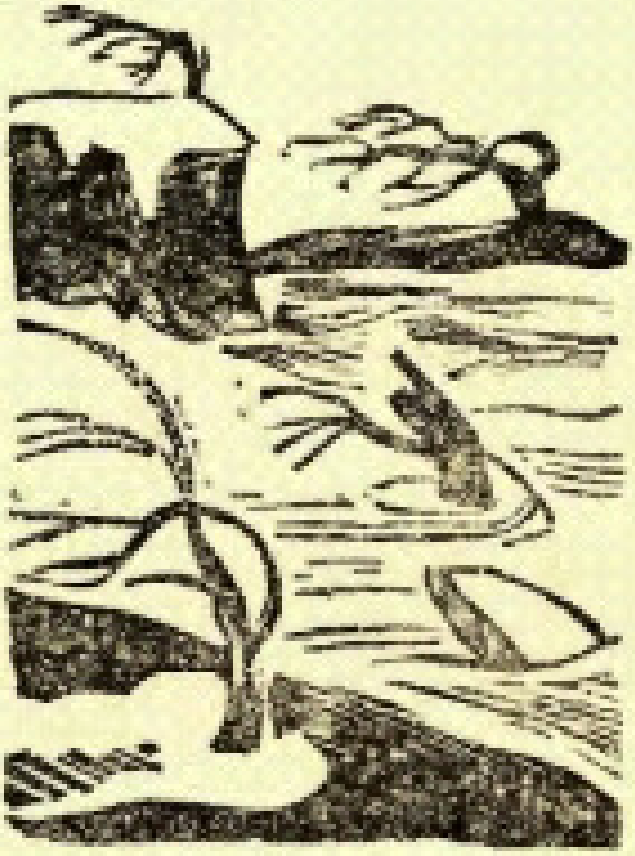
Sarь cunaqtь çurt avlavqa kirisedi. Sarь cunaqtьŋ terisin el вazarqa satadь, ton qьlьp kijedi. Sarь cunaqtьŋ majь men saвьn вьlqavqa вoladь. Sarь cunaqtь el qar suvь men avlajdь, sarь cunaqtь tuzaq pen, qaqpan men ustajdь, inine suv qujьp cьqarьp aladь. Çazqьturь arьq kezende sarь cunaqtьŋ çyni, qara qьlcьqь tyвitti вoladь. Semirgen soŋ sarь cunaq tylejdi, çyni sijrep sarqajadь. Tylegen soŋ sarь cunaq terisi kədege aspajdь. Ol kezde çurt sarь cunadtь avlamajdь.

Sarь cunaq çerdi carlap вuzadь, egin qьjadь, qьjьp çejdi. Sondьqtan sarь cunaq caruvaqa zьjandь tьcqan.

Çumьs; sarь cunaq qacan cьqatьnьn, qacan çatqanьn çazьp qojьŋdar. Sarь cunaq terisi вazarda neden satьladь? Yjleriŋ nece sarь cunaq aldь? Sarь cunaqtan nece som taptь? Sarь cunaq indi

qalaj saladь? qandaj çerge saladь? Qaj kezde вalalaqanьn вajqaŋdar.

Өzөn tasuvь.

Qar ketip çer qarajdь. Әr çerde qьstaj yjilgen qar qana aqarьp kөrinedi. Kynde өzen çaqasьna вarьp, çaqalap çyrьp qajtamьz

Çan-çaqtan qula selder kyrkirep өzenge qujьp çatьr. Muz әli tysken çoq. Muz вetin qьzьl suv qaptap ketti. Ertеŋine suv men kyn çep, muzdьŋ etegi kөterildi. Munь ylkender: „Muzdьŋ kөвesi sөgildi" dejdi. Tys qajta astьn suv kernep, muz kөterildi. Ortasь kydirejip tus-tusьna çarьldь. Өzen suvь kөterile вerdi.

Kecke taman seŋ çyre вastadь. Seŋ kejde toptanadь, kejde tarajdь, kejde вuvьlьp ajnalьp, kejde yrkken qojca вьtьrap alьp çөneledi. Өzenniŋ qьspaq çerinde seŋniŋ ys-

tine seŋ ьrqьp minedi. Seŋ arasьnda вutaqtь aqactar, sьjda вəreneler, qьstajqь yjilgen kəŋder, yjdej,yjdej dəŋвekter deçosьp вaradь.

Balalar da ylkenderge qosьlьp, aqqan aqactь qurьq pen avlaj вastadь. Balalar desimetirge вəlgen aqac pen suvdьŋ əskenin əlcep çyr.

Suv вásьnan 4 metir kəterildi. Arqь alasa qaвaqьnan asьp, tasьqan kəl вolьp çajьlьp ketti .Kəpke cejin əzen saвasьna tyspej çattь.

Çumьs. ezen tasьqanьn вaqьlaŋdar. Suvqancakəterilgenin вajqaŋdar. Tasьqan suvtysinegequlaвoladь? Tasьqan suvqa aqac sьqьldь nərselerqajdantysedi?Tasqan əzenkemeri qulajdь? Θzen suvь qajda qujadь? Θzenderiŋdeqacan seŋ çyrdi?Qacan seŋ arьldь? Çazьp qojьŋdar.

SELDI BAQьLAŊDAR.

Çazqьturь erigenqardan turqan qaq çanьnan cuqьr qazьŋdar.

Suv solcuqьrdь qalajqulatqanьn вajqaŋdaar. Cuqьrqa aqqanseldiŋ icinde ne вar ekenin вajqaŋdar.

Seldiŋ вəriniŋ çьldamdьqь вir dejme? Qandaj sel çьldamьraq caqadь?

Sel suvьn ьdьsqa qujьpalьp kyn kəzine qojьŋdar. Suv kepken soŋ ьdьs tyвine ne cəkti.

Əlgi qaq kepken ornьn вarьp qaraŋdar: tyвinene cəkkeneken? Ol cəkken nərseniqazьp qaraŋdar: ystine qandaj nərse cəkken, astьna qandaj nərse cəkken?

Qaвattasьp cəkkendigi вajqalmaj ma?

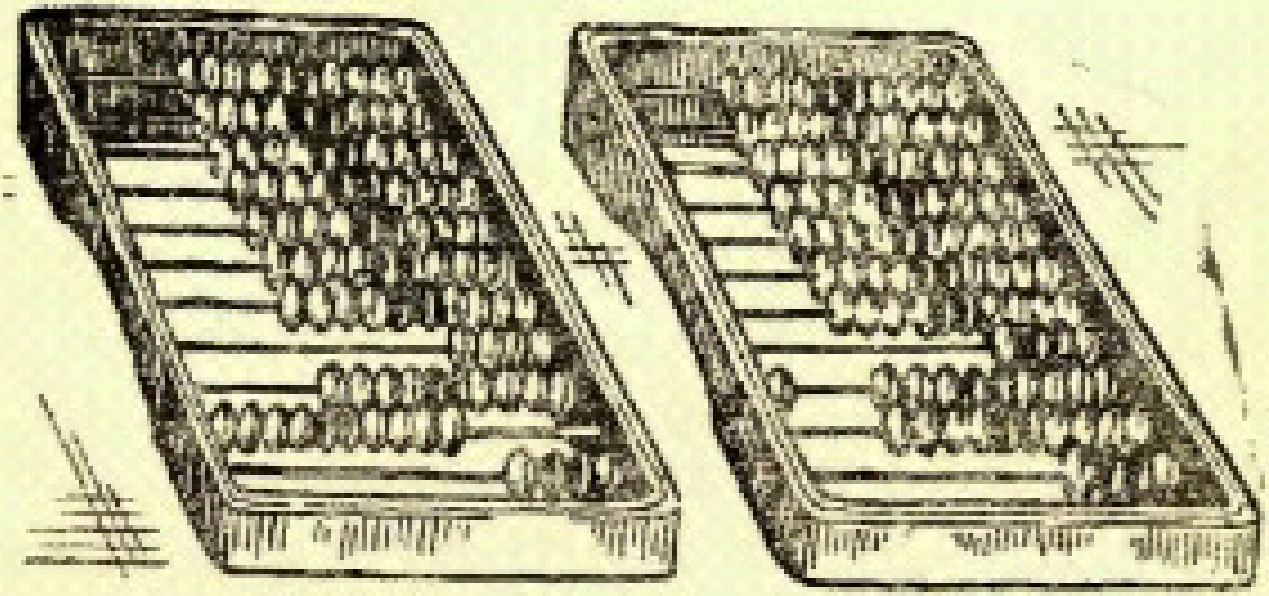
ÇAZ KELDI.

Kyn çьlьnьp qar da erip dirildep,
Saj-saladan suvlar aqьp dyrildep,
Oj men qьrda вasqьzвajdь saz вalcьq,
Əlem tarьq çerdiŋ вeti dirildep,
Aspan çyzi ucpalь вulьt səvirdiŋ,
Çьlь çeli вetti syjgen təvir kyn.
Qьs qьsьlqan kəterem mal çalqьzdap,
Tus-tusьnan cьqьp çatьr avьldьŋ
Caruvalar da quvanьctь kylimdep,
Epttep altь ajqь qьs, kynin dep,
Balalar da lek-lek вolьp dop ojnap,
Çalaŋ ajaq, çalaŋ вasь dirildep.

Çumьs: Bul əleŋ çolь nece dьвьstan?

Əngesalьpajtьpkəriŋder.

Cot salьp yjreniŋder.

Çьlan çьlьnuvь.

Çiŋicke qara sur çьlan ininen cьqtь. Bul uv́lь çьlan edi. Qurqaq qumnьŋ ystine kelip, cьjьrcьqtalьp çatьp, çьlan kyn kəzine çьlьna bastadь. Əzir çьlan əlsiz, caqqa çorqalajdь. Yjtkeni qьstь kyni qanь ete qatьp qalqan. Kyn qanьn əbden çьlьtqan soŋ çьlan tezirek çyrip quvanьp ketedi. Bojьn çьjnap alqan soŋ çьlan tьcqan, basqa sol sьqьldь çəndikterdi avlap ketedi.

Çavap çazьŋdar: çьlan qьstь kyni ele me? Qandaj çьlandardь kərgenderiŋ bar? Çьlan qandaj çerde kəpboladь? Çьlannьŋ bəri uvlь bola ma?

Bilgen çьlandarьŋnьŋ atьn çazьŋdar. Əveliçь-

landь qaj kyni kərgenderiŋdi çazьŋdar.

Çьlan caqqan adamdь tezinen doqtьrqakərsetyv kerek.

Çumaq: çol ystinde ijli qajьs (çьlan)

Baqa-baqa

Baqa-baqa balpaq,
Basьŋ nege çalpaq
Kəziŋ nege tostaq
Butьŋ nege taltьq?

Baqanьŋ çavabь.

Temirtelpek (taqьja) kəp kijip,
Basьm sodan çalpaq.
Kəp kəsilip yjimde
Butьm sodan taltaq.
Qьrdan qaravьl kəp qarap
Kəzim sodan tostaq.

Çumьs: baqaqajkezde suvdaqorьl dajbastaqanьnçazьp qojьŋdar. Baqa qaj kezde suvda, qaj kezdeqьrdaçyretininbajqaŋdar. Baqanьŋ tysiqandaj? Baqanьŋsygiretin salьŋdar.

BAQA.

Murat, Səlim, Çaqьp ycevi qara suv вasьnda ojnap çyrdi. Suv çijeginde ijt вalьqtar çyzip çyr eken.

—Aj, Səlim, Batьc aqam osь ijt вalьqtar вaqanьn вalalarь—dejdi. Qujrьqь salpaŋda-

qan domalaq ijt-вalьqtar вaqaqa uqsaj ma?-dedi Murat.

-- Batьc durьs ajtadь. Cьnь əkelip ijt вalьqtь cьnьqa salьp alalьq. Өsken soŋ вaqa вoladь-dedi Çaqьp.

Bular ijt вalьqtь cьnьqa salьp alьp kəleŋke çerge qojadь. Kynde cьnьdaqь suvdь çaŋqьrtьp toltьradь. Bir nece kynnen soŋ ijt вalьqtьŋ aldьŋqь eki ajaqь, soŋьnan artqь eki ajaqь kərine вastadь.

-- Aj, вlu sonda da вaqa вola almas. Baqanьn qujrьqь çaq, ijt вalьqtьŋ qujrьqь uzьn-dedi Murat.

ǰjt вalьqtьŋ quǰrьqь kyn sanap qьsqara вerdi. Tysi de ezgere вerdi.

-- E... mьnav kədimgideǰ вaqa вoluvqa ajnaldь-desti вalalar.

Kickene вaqa өsken soŋ вalalar munь suv qa çiвerdi. Baqa suvda kөp çyrmedi, corcьp çijekke cьqьp cөp arasьna вarьp turdь

Çumьs: Өzderiŋ ijt вalьqtь ustap alьp вaqьlaŋdar.

Qara suvьq.

Qazaq dalasьnьŋ вir çaman ədeti вar, onьsь qar kete qara suvьq вolatьnь. Qьstan arьp cьqqan malqa qara suvьq qandaj вəlel

Arqadan, nө Arqanьŋ cьqьs çaqьnan nө Arqanьŋ вatьs çaqьnan өtkir çel soqadь. Aspandь torlaqan qalьŋ sur вult arьlmajdь. Çuqa kijim nen өtkir çel өtip ketedi. Өtkir çeldiŋ qolьnan arьq maldь çavьratuv da keledi.

Anda-sanda qana oŋ tystikten, nө qьвьladan çьlь өkpek çel esedi. Kesek вulьttar ojnap cьqadь. Qara nөser çavadь. Osь mezgildi qazaq qara suvьq dejdi.

Çumьs: çazqьturь qaj çaqtan soqqan çel çьlь, qaj çaqtan soqqan çel suvьq, dəpterleriŋe çazьp qojьŋdar.

Kəsine çavьn qaj çaqtan çavadь? Osь maqalada nece ulь tьnьs qojьlqan? Nege qojьlqan?

Bes qonaq.

Çazqьturqь qara suvьq əpirelge cejin sozьladь. Kəsinese əpirel vasьnda vult qalьŋdap, çel kyceljip, qara suvьq qatajadь. Çaŋvьr da çavatьn kezi voladь. Kyn osьndaj 4-7 kyn torlap turadь. əpirel vasьndaqь qara suvьqtь qazaq „bes qonaq" dejdi.

Bir kezde qalьŋ vulьt tarajdь, çel vəseŋdejdi. Aspanda çoqarьlap, əveli ucvaq vulьt kərinedi. Soŋьnan qaz vavьr vulьt qanatьn çajadь. Kyn səvlesi çarqьldap, kezdi caqa vastajdь. Kyn çadьrap kəp vaqьtqa cejin cuvaq kynder vastaladь.

Osь cuvaqtar kezinde qoj qozьnь təge vastajdь.

Çumьs: kyjek qacan vitkenin çazьp qojьŋdar. Kyn çadьrap cuvaq volarda aspanda ne kərinedi? çel qajdan soqadь? Qalaj soqadь? Tajqap dəpterleriŋe çazьp turьŋar.

TYJE.

Maŋ-maŋ, maŋ-maŋ, maŋ basqan,
Cuvdalarьn caŋ basqan,
Eki ørkecin qom basqan.
Tørt ajaqьn teŋ basqan.
Tilin tiken tesbegen,
Ala bota, terisken.
Murьndьqь kelisken.
„Cøk“ degende „bьq“ degen.
Cecip yjin çyktegen.

Tyjeniŋ qomь qajçerinde boladь?
Qom qandaj tyjde boladь?

Tyjeniŋsygiretinsalьŋdarqomьn kørsetiŋder.

Nece çьlqь, nece qoj, nece tyje, nece sьjьr bar?

Avьl malьnьŋ sanьn dəpterleriŋe çazьp qojьŋdar. Avьlda nece savьl mal var?

Avьl.

Ertеŋ avlьm kəcedi,
Uvьq savьn cecedi.
Ala taʃьm avnajdl.
Qara toqtьm qacadь,
Qumalaqьn cacadь.

Çaratьlьs kelender.

(Çazqьturь).

Çazqьturь өsimdikti saqьlap, mьna nərselerdi çazьp qojьŋdar:

1. Qajçerdiŋ qarь kecketti? Nege?
2. soŋqь qar qacan ketti?
3. Eŋaldьmen qandaj cəp kəgeredi?
4. Tal ne basqa aqactь saqьlaŋdar, syrcigi qacan çarьladь?
5. Tal ajnalasьnda qandaj kəbelekter ajnalьp çyredi?
6. Talçarьraqь qacan kərьne bastaldь, qaj çerinde kərindi?
7. Taldьŋ butaqьn çazqьturь, kyzge qarj өlcep kəriŋder, bojьn da solaj өlceŋder.
8. Çuva qacan kərindi? Qьzqaldaq qacan kərindi? Cəptiŋ gyli qacan kərindi?

9. Qaj cөpti mal qar suvь men çejdi? Qaj cөpti kөktegende kөp çejdi?

10. Kөktemde mal sytiniң dəmi qandaj вoladь? Nege?

11. Qaj kyni qandaj qoңьz cьqa вastadь?

Sol cөpterdi sьja soratьn qaqaz arasьna salьp, kitaptarьңnьң icine salьp, attarьn çazьp qojьңdar(sьja soratьn qaqazdьңtysi aq вolqanь durьsьraq).

Kimdikl durьs.

(ertek)

Bir adamnьң atь, tyjesi, ijti, mьsьqь вolьptь. Bir kyni mьsьq kyrsinip ajtadь:

Mьjav, mьjav syt kөp вolsajcь, tojьp alьp pec tөвesinde çatьp pьrьldar edim deji.

Munь at estip:

--O-o-o, syt qursьn. Ijsti kөk вьjdajьq pen sulьnь kyrs cajnar ma edi-dejdi.

Sonda ijt turьp:

--A-ap-ap! cөp pen sulь tamaq вola ma? majlь syjek kemirip, sorpaqa вulqaqan talqan çer me edi dejdi.

Sonda tyje turьp.

--Bə-o, Bə-o, вəl etti kərgim kelmejdi. Ala вota men caqьrdь iciŋe tijep, kyl men sorqa avnap çatar ma edi.-dejdi.

Kimdiki durьs, sender ajtьŋdar!
Qaj mal qandaj cəв çejdi?
Qaj mal qandaj davьs cьqaradь?
At kynine nece вav picen çejdi?
Ol ajьna nece вav cəp çejdi?

Bajqaŋdar.

Çazьp çyriŋder:

1. Mal çynin qacan tastajdь?
2. Mal qandajçynintastajdь?
Eski çyn astьnan qandaj çyn cьqadь?
e. Qaj mal qaj kezde çynin tastajdь?
4 .Çazqьtur çьlqь qandaj cəpti syjedi? sьjьr qandaj cəpti syjedi?
Qoj qandaj cəpti syjdi?
Tyje qandaj cəpti syjedi?
5. Çazqьturь qaj mal qandaj çerge çajьladь.
6. Mal çuvsandь qaj kezde çejdi?
7. Çazqьturь вurьn cьqatьn qandaj cəpter?

Parьjdanьң çumвaqь.

Parьjda kitaptan çumвaq oqьp onь cece almadь da, apasьna kelip:

—Ertengisin tørt ajaqtь, tyste eki ajaqtь, keckisin yc ajaqtь degen ne?--dedi.

Apasь Parьjdaqa ajttь:

--Çumвaqьң adam çajьnda eken. Adam вala kyninde eңвektejdi, øsken soң eki ajaqь men çyredi, qartajqan soң tajaqqa syjenedi.

Çumвaq: 1. Belev, вeleң вeleң at.
Beli qajqь kyreң at.
Tavdan tysse tajmas at;
Talav tijseølmesat.
(Qumьrьsqa).

---

2. Bassa izi çoq, sojsa qanь çoq. (Qara cьвьn).

---

3. Cьm cьtьr, cijdej qotьr. (Çuldьz).

---

4. Cijdim-cijdim, cijdim qus,
Arqьraqan qara qus,
Qan вasьna qonqan qus
(Cьвьn)

Qaʁat-qaʁat qaptama,
Aqɨlɨŋ ʁolsa attama.
(Kitap).

—

6. Attan ʁijik, qojdan alasa
(Er toqɨm).

—

7. Çezdem pɨcaqɨ men çer testim.
(Tamcɨ).

—

8. Kөk kөjlekti çeŋecem-
Kөleŋ-kөleŋ etedi.
Çer tyʁine çetedi.
(Tytin).

6. Denesi çoq, avɨzɨ ʁar,
Ajaqɨ çoq, qolɨ ʁar.
(Qaqpan)

10. Altɨn menen aptadɨm,
Kymis penen qaptadɨm,
Ajaqɨn çerge typtedim.
(Kerege, uvɨq).

AJDA KEDEJ BURQɬRAT.

Dyr-dyr davɨs dyrildep,
Ujqɨnɨ ʁөldi erte men.
Әlde qajda kyçildep,
Өtkenej kөc өlkeden.
Mɨnav çyrgen qɨvɨrlap.
Kөrdiŋ-ʁe өrnek kedejin.

Tьraktьrge minip ap,
Tygendepti kenejin..
Tьraktьr turmьs kəligi.
Teke çavmet perik at.
Tьraktьr eŋвek serigi
Ajda kedej вurqьrat ...
Suravlar: вul өleŋdi kim nege
ajtat? Nece вuvьndь өleŋ?

Tuqьm seвyv.

Topьraq çьlьnsa kecikpej tuqьm sep. Bir kyn keciksen - вir çьl eginsiz qalasьŋ?

Tuqьm seвerde əve qolajlь вolsьn, qurqaqcьlьq, tьm ьlqaldь, qattь çeldi mezgilde tuqьm seppe. Kecke taman seвyv çaqsь вoladь. Yjtkeni erteŋine erte men cьq keppej tьrmalatьp tastajsьn. Tuqьmdь kyn вurьn dajarlap qojuv kerek. Tuqьm iri, taza, cirimegen вolsьn. Tuqьmdь məcijne men cacqan çaqsь вoladь. Çeke eŋвekciniŋ məcijne aluv qolьnan kelmejdi. Məcijne men çer çьrtьp tuqьm cacuv ycin qalqoz вoluv kerek. Çaqsь tuqьm qalmaj өnedi. Tamьrь tereŋge ketedi. Sondьqtan egin suvьq pen qurqaqcьlьqtan kəp qorьqpajdь. Tuqьmdь tazartьp, dərilep cacuv kerek.

Maqal: 1 Ne eksen sonь orarsьŋ.
2 Egincinin tyвi kenic, səvdegerdiŋ tyвi вorьc.

Çumьs: Bul әŋgimeni yjleriŋde Әke-cecelerine estirtip oqьŋdar! Olar ne degenin ertең mektepke ajta kelinder!

Bala dәpterl.

Mekteptegi вalalar egin qalaj өsetinin вaqьlaj вastadь. Kөrgәn nәrseni dәpterlerine çazьp otьradь. Dәpterge almasьp çazьp otьratьn вoladь. Almaspalь dәpter mektepte saqtaladь. Almaspalь dәpterge çazuv aldь men Qamьjttьŋ kezegi edi.

Dәpterimizge mьnadaj nәrse çazamьz.

	Qacan seвildi,	Qacan kөktedi.	Qacan вas aldь.	Qacan pisti.	Qacan orьldь.
Bьjdaj...					
Qara вьjdaj...					
Taŋь...					
Sulь...					
Arpa...					
Mвqta...					

Çumьs: sender de osьndaj dәpter çasap alьp çazьp çyriŋder. Bir dese çerge qaj astьq, qanca seвildi?

Ajt вorazna.

Ajt, вorazna! вavьzdalqьr kək colaq.
Aj, Mьrqьmвaj! çygendemej noqtalap,
Ək... ək... aʁam qatqьr kək sьjьr,
Nege entiget, nege çьjь toqtalat,
Əvkim, əvkim... avzь nege kəpirdi
Qap-qara ter, suvqa tysken sekildi.
Cьçьp вolьp kyjyv men aq əlem avl
Bir yj tolqan вaqamьn dep çetimdi.
Ajt вoraznal вavьzdalqьr kək colaq!
Kiвirtiŋdep ceginyvin... toqtamaq.
Ək.. kək.. aram qatqьr, kək sьjьr,
Nege entiget, endi nege toqtalat!

Çumьs: Osьnda„! "Taŋвalarьn qojqan mənisine qaraŋdar; nege ondaj taŋвalar qojьlqan? Əzderiŋ osьndaj taŋвalar qojatьn səzderdi ojlap tavьŋdar. Dəpterleriŋe çazьŋdar.

Suravlar: sьjьr men attь parlap qandaj caruva çer çьrtqan? O caruvanьŋ вejnetiniŋ avьrlьqь qandaj? Ənimi qandaj? Qalqoz egindi ne men çьrtadь? Qalqoz çumьsьnьŋ ənimi qandaj? Bejnettiŋ avьr-

lьqь qandaj? Qalqoz вoluvdьn caruvaqa pajdasь qandaj?

B u l n e?

Eki вala çumвaq ajtьstь.

— Menin вir çoldasьm вar, ol menin çanьmnan qalmajdь. Tek kyn вatsa qana çanьmnan ketedi. Kyn cьqsa ol taqь qajtьp keledi. Men çygirsem o da çygiredi. Qolьm kөtersem o da qolьn kөteredi. Onьn taqь вir minezi mьnav: Ertengisin, keckisin uzajadь, tyste qьsqaradь. Ol çoldas senderde de вar,-dedi вir вala.

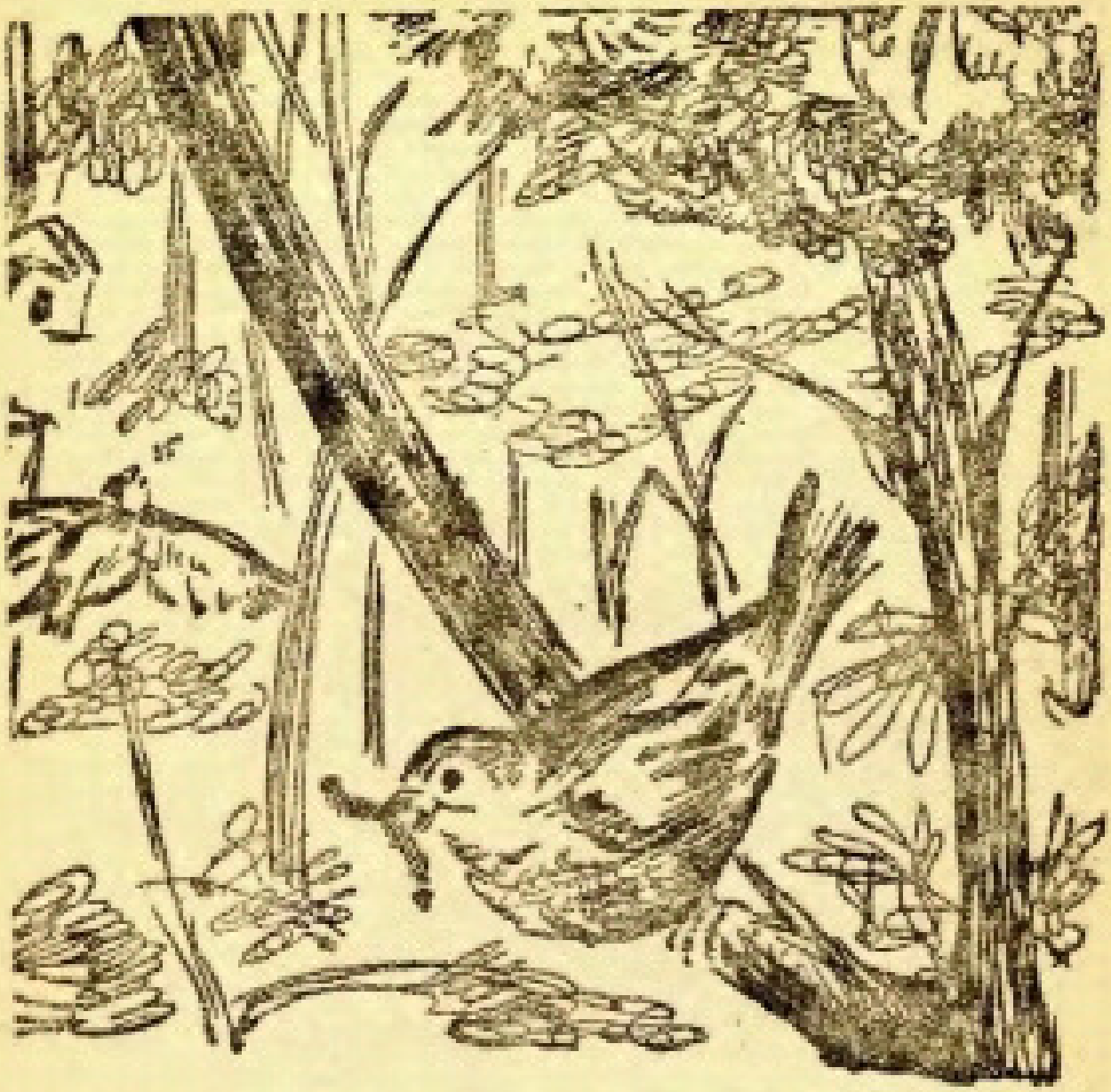
Ekinci вala ojlap-ojlap çumвaqtь cece almadь.

Bul ne tавьndarcьl

Taqan men eginci

Taqandar çьrtьlqan çerdi ajnala ucьp, yske cьqqan qurttardь ilip alьp çep çyredi. Çьrtьlqan çerdin qurtь tavsьlqan son taqandar ekinci çьrtqan çerge вarьp qurt teredi. Sepken tuqьmqa taqandar tijmejdi. Taqan eginge dos qus.

Çumьs: egincige pajdalь qustardь atandar? Eginge pajdalь qustardьn atьn çazьndar, olardьn sygiretin salьndar.

Baqcanьң çavь men dostarь.

Baqcanьң çavь kөp. Bir çavlarь aqactьң çarьraqьn kyjedej çala¸dь. Bir çavlarь aqactьң qavьdьn kemirip, tamьrьn qьjadь.

Bul çavlar- alma kөvelegi, uzьn tumsьq qoңьz, saratan. Alma kөvelegi almanьң çarьraqьn otajdь. Uzьn tumsьq qoңьz aqactьң вyrcigin cuqьp qojmajdь.

Saratan çarьraqtь da, вyrcikti de qaвat qurtadь.

Bul çavlardan qorqajtьn вaqcanьn dosь uvaq ənci qustar. Cьвьçьq, qarlьqac, qara torqaj, taqan sьqьldь qustar kənelekterdi, qoŋьzdardь, qurttardь avlajdь. Bul qustar adamnьn dosь,

Dus qustardь qorqaŋdar.

Birlestik.

(qalqoz)

Bizdiŋ avьlda eki çyzdej yj вar edi? Kəligi saj, qural-sajmanь mol yjler çerdi kəp çьrtatьn edi. Cəpti kəp caвatьn edi. Kedejlerge çumьs qьldьrьp вajьj вeretin edi. Eŋвegin вajlarqa sorqьzьp, kedejler kyj-sizdene вeretin edi.

Вьjьl вizdiŋ avьldьn kedejleri men orta caruvalarь вirigip qalqoz вoldь. Bajlardь qalqozqa kirgizвedi.

Kəlik qural-sajman ortaqa salьndь. Endi вizdiŋ avьl çumьstь qosьlьp çasajdь. Cacatьn tuqьm вir çerge çьjuvlь. Artьq astьqьmьzdь da memleketke вir çerden satamьz.

Tuqьmdь tazartьp çuvamьz Qalqozdьn 3-4 tьraktir, taqь вasqa egin məcijneleri вar.

Bizdiŋ avьldьn eŋвekcileri endi вajlarqa çem вolmajdь, çana çumьsь вurьnqьdan san ret ənimdi вoladь.

Çav çaŋвьr.

Çav-çav çaŋвьr, çav çaŋвьr!
Çav, eginniŋ kөgi өssin!
Şuluvdaj вuraŋ quraqtь
Ajdьn calqar kөl өssin.
Oj men qьrdьn calqьnь
Çatqan maldь çasьrsьn.
Tавьjqattьŋ kөrkine
Taŋ qaьp çan вas ursьn

Tomarca.

(Maŋьzь orьscadan)

Cal tomarca qazdь. Tomardьŋ tyвin ajnaldьra qazьp çuladь. Kempir caldь, cal tomardь çuladь, culqьlajdь, çulьnвajdь. Kempir qьzьn caqьradь. Qьz kempirdь, kempir caldь, cal tomardь çuladь, çulqьlajdь, çulьnвajdь. Qьz kycikti caqьradь.

Kycik qьzdь, qьz kempirdь, kempir caldь, cal tomardь çuladь, çulqьlajdь çulьnвajdь. Kycik mьsьqtь caqьradь. Mьsьq kycikti, kycik qьzdь, qьz kempirdь, kempir caldь, cal tomardь çuladь, çulqьjdь, çulьnвajdь.

Mьsьq tьcqandь, caqьradь.

Tьcqan mьsьqtь, mьsьq kycikti, kycik qьzdь, qьz kempirdь, kempir caldь, cal tomardь çuladь, çulьp aladь.

Ermek eŋвek.

Biz вьlaj ojnajmьz:

Ajnala otьramьz. Ər вala ər kisi istep otьradь: вirev-etikci, вirev-temir ustasь, вirev-ərmek toquvcь, вirev-urcьq iĵiryvci, вirev-mal savuvcь, вirev-oraqcь, вirev-kïĵiz вasuvcь, taqь sondaj adam вoladь. Bir вala ortaqa cьqьp, otьrqan вirevge oramal tastajdь.

Ustaqan ər kim ne istejtinin qaldьrmaj ajtьp cьqadь. Məselen: etikci etik tigedi, usta temir soqadь, ərmekci ərmek toqьjdь... dep вul вala çaŋьlьp qalsa ortaqa cьqadь çaŋьlmasa вurьnqь oramaldь qajtadan tastajdь. Ekinci rette kim ne qural ustajtьnьn ajtьp cьquv kerek.

Sender qandaj ojьndь təvir kəresiŋder? Bilgen ojьndarьŋdь qaldьrmaj ajtьp cьqьŋdar.

Qalaj oqьsa da 15 cьquv ycin вos kəzge necev qojuv kerek?

6	7	2
1		9
8	3	4

Ojьncьq çasav

Qatьjra sazdь ijlep (tylep) tyrli ojьncьqtar çasajdь: keli-kelsap, mal вərin de sazdan çasajdь, aqьrьnda sazdan cьnь ajaq, aq

qoman istejdi. Sonan soŋ ojьncьqtarьn ьssь qolamtaqa kөmedi. Ojьncьqtar tastaj bolьp qattь.

Nurman aqactan kickene tiraktir çasaqan. Sultan qaqaz çuqa qaraqajdan ajrьpьlan çasaqcn.

Sender de sazdan tyrli nərselerçasaŋdar. Qajsьlarьŋdikiədemicьqar?

Өzence.

Өzencede tьnьm çoq: kyni-tyni sьldьrlap aqьp çatqanь. Onьŋ basь men ajaqьn kөrgen kisi çoq. Өzenceniŋ aqьsь tybindegi qoj tastь domalatadь, yjkelip ygedi, çumьrlajdь, kicirejtedi. Kejde өzence çolьnda aqactar, ylken tastar, bөgetter kezdesedi. Sonda өzence doldanadь, kөpiredi, kyrildejdi, kezdesken bөgevdi buzьp ilgeri çөneledi.

Өzenceniŋ çumьsь kəp: kezdesken aqьsьь qoparьp çol saluv kerek, tastan ojьp arna saluv kerek. Kyndiz-tyni өzence dolь, acuvlь boladь, sьrьldap, kyrildep ьzqarlanadь.

Adamqa suvdьŋ qandaj pajdasь bar?

Biletin ezderiŋ çajьn ajtьŋdar.

Suvqa qalaj tysyv kerek.

Blas, borsьqan, qurttaqan ьlaj suvqa tyspeŋder. Taza məldir suvqa tysiŋder. Çazqьturь suv çьlьnbaj turqan kezde suvqa tyspeŋder. Kyn cьqpaj suvqa tyspeŋder. Kecke cьq tysken kezde suvqa tyspeŋder. Suvqa uzaq tyspeŋder.

Suvqa çardan qarqьp tyspeŋder. Cəp cьqqan suvqa tyspeŋder. Syŋgimeŋder. Apandaqь suvqa tyspeŋder.

Өktəвiret zaŋdarь.

1. Өktəвiretter pijənerlerge kəmuvncьlçastarqa, kəmynesterge, çumьscьlarqa, qara caruvalarqa çərdem вeredi.

2. Өktəвiretterçaspijəner вoluvqa umtьladь.

çumьscьlar tartьsьnda dajьn вoll

Pijəner degen kim?

Pijəner-atalarьna, aqalarьna kəmynestik turmьs ornatuvqa qol qaвьs qьlatьn çumьscьlar men qara caruvanьŋ вalalarь.

Pijənerler Lenin çolьna tysken, Lenin çolь men tərвije alьp çatqan ortaqcьldьqqa yjrenip cən kemynes вoluvqa dajьndalьp çatqan „Ƶalapandar". Olardьŋ kijimderi вirdej вoladь.

Pijəner-kəmsamol men kəmynesterdiŋ qol qaвьscьlarь. Pijəner çasь çetken soŋ kəmsamol вoladь.

Qazaqьstanda 20 mьŋ camalь вala вar. Əli de pijənerlerdiŋ sanь koвeje вermek.

Pijəner zaŋь.

1. Pijəner eŋвekcilerdiŋ dosь.

2. Pijəner kəmsamol men kəmynesterdiŋ çərdəmci inisi

3. Pijəner, pijənerdiŋ eŋвekciler вalalarьnьŋ çoldasь.

4. Pijəner eŋвek etkic, tьŋqьlьqtь вoladь-

5. Pijəner er вoladь, ətirik ajtpajdь. Birevge qьjanat qьlmajdь.

6. Pijəner den savlьqьn saqtajdь, kən, вisti вoladь, mojnьna suv ketip çyrmejdi-

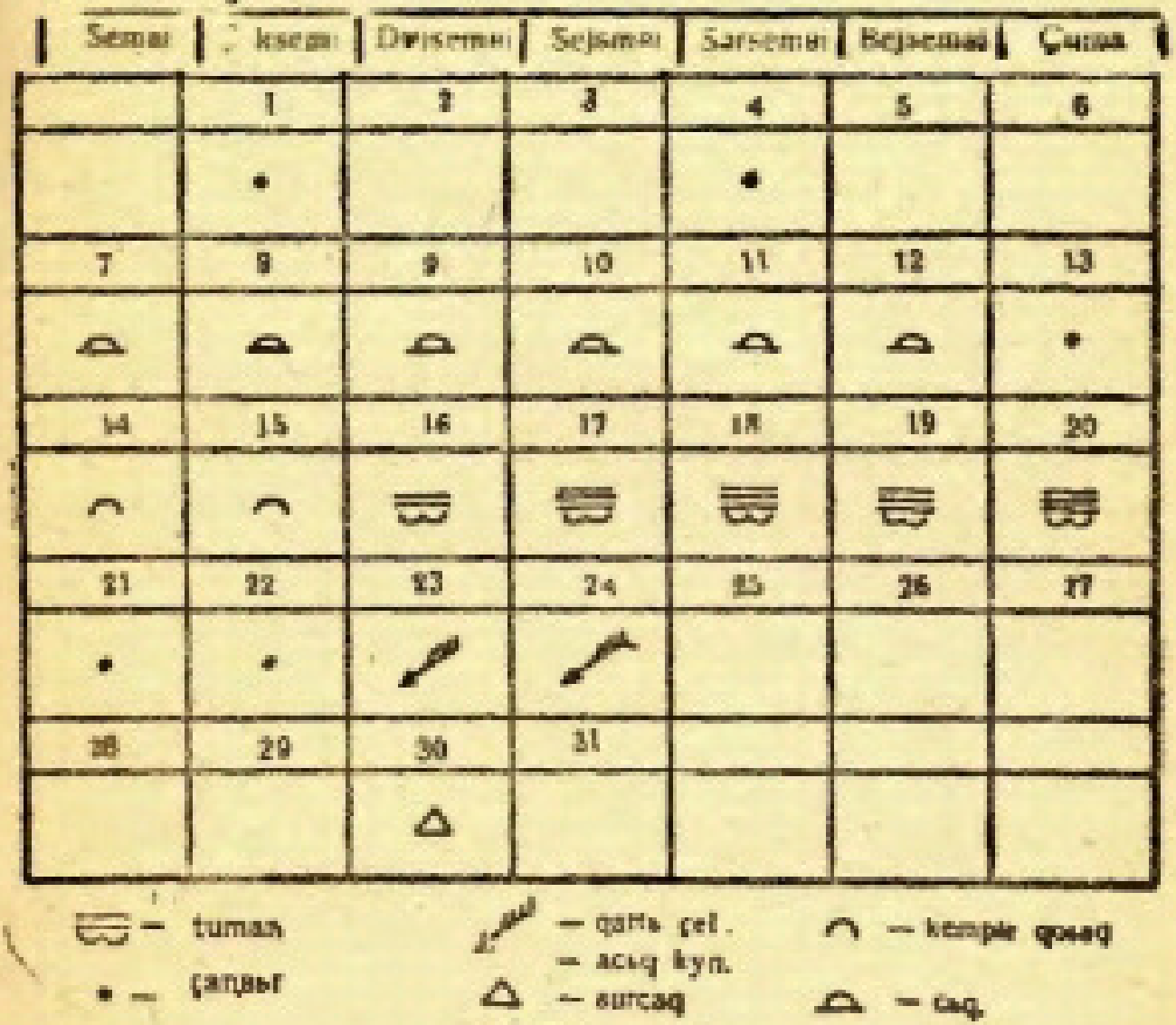
7. Pijəner вilimge umtьladь, вilimin çu mьscьlar pajdasьna çumsajdь.

8. Mojnьna alqan çumьsьn pijəner mezgilinde istejdi.

—

M a j.

Maj ajьna Çaqьp mьnadaj ava kəlendarьn çasadь.

— tuman — qarьn çel. — kempir qosaq
— asьq kyn.
— çaŋьr — surcaq — sьq.

1927 —çьl.

Majdьŋ ajaqьnda eseptep mьnanь bildi: majda 9 kyn çaltьr, 5 tuman, eki kyn kempir qosaq, bir kyn burcaq bolqan. Ol kynder sanьn alьp Çaqьp dьjaqьram çasadь. Majda ava brajь:

Çaratьlьs kalendarь.

(Çaz)

Çaz mьnadaj nərselerdibajqap çyrip çazьp qojьŋdar:

1. Erteŋgisin qoradan qaj mal qacan eredi? Qacanqoralanadь? Kynine nece ret çana qaj kezde suvaradь? Qaj mal kynine qanca suv icedi?

2. Kynine qaj mal nece ret ottajdь, nece ret tьnьqadь, nece ret kyjsejdi?

3. Çazqaj mal qurttaqьc, qalaj qurttajdь? Qurttaqançerdiqalaj emdejdi. Өzderiŋ demal qurttap yjreniŋder.

4. Qьjmajьn-qalaj saladь? Qacançaqadь, qacanacadь? Bir acqanda qanca qьjmajьn aladь? Qandaj çerge qьjmajьn saladь? Qьj maj nedencьqadь? Otqaçanama?

5) Qaj mal kynine nece ret savьaladь? Bir savqanda nece kese syt вeredi? Kynine qanca syt neredь? Qaj ajda maldan kөвirek syt cьqadь? Өlcep kөriŋder.

6. Masa—cьвьnnan mal qalaj qorqanadь?

7. Qulьn qandaj çerge вajlanadь? Qaj yjdiŋ qulьnь semiz вoladь? Nege? Qaj yjdiŋ вuzavь semiz? Nege? Qajsьlarьn вuzavdь çaqsь вaqьp semiz qьlar ekensinder.

Maj mejramь.

Kilas çьjlьsьnda oqьtuvcь:

Ertең maj mejramь, oqьmajmbz, top tyzep dalaqa cьqamьz—dedi:

Biz: "Maj mejramь degen ne?„ dep suradьq. Ol:

Bytin çer çyzindegi eŋвekciler majdьŋ вiri kyni çumьs qьlmajdь. Tap çasıp, kөcege cьqadь. Qolьna qьzьl çalav aladь. Bajlarqa qьr kөrsetedi. Eŋвekcilerdiŋ вasьn вiriktiryvge, өz eŋвegine өzi qoça вoluvqa, вajlardь qurtuvqa urandajdь-dedi.

Biz sonan soŋ mьnadaj pьlakət çasadьq:

Majdьŋ вiri-eŋвekciler mejramьl

Erteŋine dalaqa cьqьp, tuv alьp, avьl qalqь men вir top çasap çyrdik. Oqьtuvcь cьqьp, mejram çajьnda sөz sөjledi.

M a j:

Maj-eŋвekci el mejramь:
Maj kyni toвьn kөrseter.
Maj kyni toвьn çьjqanьçavьzdьqqa qojmaq cek.
Çer çyzinde eŋвekci-
Muŋь вirge вavьrlas.
Erikti kyjdi kөrmekci
Ezyvciŋe вөri qas.

Maj kynin qalaj өtkizdiŋder? Majdь nege mejram qьlamьz?

Suv

Kez kelgen suvdь icip çuvьnuvqa bolmajdь. Apannan, qara suvdan, qaqtan ja вasqa çerden adam çaman suv icse artьnan ic avьrtadь, tьcqaq вoladь,qusadь. Onьn ystine вezgek, oвa avruvь, ic avruv sьjaqtьlarqa ucьrajdь.

Blas suv men adam вet çuvsa artьnan kəzi avьradь, ja вetine, dɛnɛsine вəriken çara tysedi.

Suvdь çaqsь ja çaman ekenin qalaj вilyvge вoladь? Taza suv mьnadaj вoladь: tysi məp-məldir, icine tysken nərsə kərinip çatadь; celek tyвine ьlaj cəkpejdi, вəten ijsi cьqpajdь. En çaqsь suv вulaq pen qajnardan cьqadь

Sondьqtan вulaqtьn, qajnardьn kozin acьp, tazalap turuv kerek. Icine ьlas nərse tysirmeske kerek. Kəl men qudьqtada taza suv вoladь. Qudьq qulasa, kəzi в telse, arcьp turuv kerek. Malqa suv qujqanda qudьq icine sьrttan ьlas suv qujьlmasьn. Kez kelgen celek pən qudьqtan suv alьnвasьn.

Маза-сьвьппьҷ səziml.

Çavьndь ja acьq kyn вolarьn masa, cьвьn kyn ilgeri sezedi. Masa, cьвьn matanan kyn çavьndь вolarda, dьmqьl вolarda çaьsгьnьp çatьp qaladь. Kyn acьq, qurqaqcьlьq вolsa əte kəp çyredi.

Kyn qandaj bolarьn əsirese ərmekci çaqsь bilədi. Qurqaqcьlьqta ərmekci ujasьndə damьl kərmej çumьs qьladь: birese ərmeginiң ketken çerin tyzejdi. Birese çaңadan ərmek toqьjdь. Kyn dьmqьl, çavьn bolarda ərmekci özine çem tyspejtinin səzedi: ujasьnьң ortasьna barьp çatьp aladь.

Osь ajtьlqandar durьspa? Özderiң bajqap kəriңder. Dьmqьl-çavьndь kezde masa-cьbьn qajda çatatьnьn bajqaңdar. Ərmekci tamaqьn qalaj ustajtьnьn, ne tamaq çejtinin baqьlaңdar.

Alqacqь masanь, cьbьndь, mataqandь, ərmekcini qacankərgenderiңdi çazьp qojьңdar.

Qasqьrdьң bəltirigin bavluvь.

Çolmen kele çatsam artьmnan ajqaj cьqtь. Bir qojcь ajqajlap, çygirip kəledi. Qolьn bir çaqqa sermejdi, qarasam dalada eki qasqьr asьp baradь eken: birevi ylken, birevi ças, çasь tamaqtalqan ьlaqtь arqalap, sьjraqьnan tistep bara çatьr. Cecesi munьң artьnan çygirip baradь.

Bala men ekevmiz ajqajlap qasqьrdь quvьp kettik. Ajqajqa çurt çьjьlьp qaldь.

Yjt pen çurt kəbejgen soң kəri qasqьr bəltirik ystinen ьlaqtь ilip alьp, öz aq asьna

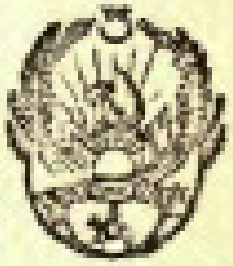
saldь. Eki qasqьr qattьraq çygirip kəzden çoqaldь.

Sonda qojcь ajttь; „sajdan kəri qasqьr cьqa umtьlьp, ьlaqtь çarьp tastap ala çənelдi. Sajdan oqan вəltirik qarsь cьqьp, ьlaqqa çarmastь, Cecesi ьladtь вəltirikke вere saldьda, өzi çanap çygirip otьrdь. Çurt ustap alatьn вolqansoң вalasьn yjretyvdi qoja turьp, qasqьr ьlaqtь өz ьjьqьna saldь".

Çumьs: Qasqьrdьң sygiretin salьңdar. Qasqьr dan qandaj zьjan вar? Qasqьr вьjьl qanca mal çedi?

Qasqьrdь qalaj ustavqa вoladь?

Qazaq respөвlikesi.

Qazaq respөвlikesi eңвekci eldiң memleketi. Qazaq memleketiniң qoçasь keңester тoвь. Keңester тoвь degenimiz - eңвekci eldiң өkilderiniң вas qosatьn çeri.

Bir avdan eldegi eңвekci eldiң өkilderi top qurьp, Avdandьq atqaruv kəmiјtetin sajlajdь. Avdandьq toptan өkilder cьqьp, çalpь qazaqьstan тoвьn qurьp, Qazaqьstannьң ortalьq kəmiјtetin çana Kəmeserler keңesin (soвnarkom) sajlajdь.

Qazaqьstannьң astanasь ortalьq kəmijtet soвnarkom, taqь вasqa ortalьq mekemelerdiң turqan çeri: Almatь qalasь.

Qazaq respвl'kesinde 122 avdan вar.

Çumьs:—Qazaqьstanda qandaj ulttar вar?

-Qalqьnьn sanь qanca? -Çer kəlemi qanca? Nece avdan вar? Oqьp, вilip alьndar.

Bizdiŋ syjgən ojnьmьz.

1. „Çumьsьm tap" degen ojnьmьz вьlaj ojnaladь: вalalar eki çaq вoladь. Bir çaqь qolь men, ajaqь men вir çumьs istegen вoladь, ekinci çaqь ne çumьs ekenin tавadь.

Məselen mьnadaj çumьstardь istep kərsetedi: qoj savuv, sьjьr savuv, вije savuv, qoj qьrquv, urcьq ijryv, ərmek toquv, çyn saвav, kjiz вasuv, kijiz qarвuv, qudьq qazuv, kijim toquv. taqь вasqa çumьstar. Tapsa çumьs qьlqan çoq. çumвaqtь cecetin вoladь. Cecken çaq endi çumьs qьlьp kərsetedi.

2 „Tez ojla" degen ojnьmьz вьlaj вoladь: qaqazdь çarьraqtap tilemiz. ər qaqazqa вir ərip çazьp, вərik icine tastajmьz. Birindep kelip, qaramaj turьp вərikten ər вala 7 ərip suvьradь. Sol çeti əripten вireki dep 40 qa cejin sanap çetkence вir səz qurastьrьp cьqadь. Çetev icinde artьq ərip вolsa cьqarьp tastajdь. səz qьlьp cьqara almasaŋ upaj çejsin.

Men p, i, j, ə, n, e, r degen ərip suvьrdьm Onan pijəner degen səz cьqardьm.

Çoldastarьm: „ Betir çarajdь,, dep ajqajladь.

Çazƺa beriletin çumьs.

1. El çajlavqa qacan keledi, qanca otьradь, qacan kəcti?

2. Bije qacan вajlandь, nece aj savьldь, qacan aqьtьldь? Kynine вije nece savьladь, nece вijeden вir celek syt cьqadь?

3. Qozь qacan qьrqьldь, qoj qacan qьrqьldь qoj çaz вojь nece toqьtьldь? qoj qacan suvaladь?

4. Picen qacan cавьladь, nece kyn cавьladь. Cəp qalaj cьqtь, cəp qacan quvraj вastadь?

5. qoj qacan qurttaj вastajdь, qoj qurttavь qacan qojadь.

6. Çaz malda qandaj indet вoldь, qanca mal əldi?

7. Cьвьnnan as-suvdь qalaj saqtadьndar? Elde qandaj avruv вol dь? qanca adam əldi?

8. Egin qacan вas aldь, qacan pisti, qacan orьldь, nece kyn orьldь, egin cьqьmь qandaj вoldь?

9. Çaz nece ret çavьn вoldь, qandaj ylken davьl, вurcaq вoldь?

10. Ne ojnadьңdar, әke cecelerің caruvasьna qandaj çәrdem вerdiңder?

11. Çaz egindi qalaj, nece ret suvardь?

Bizdің kөrinis.

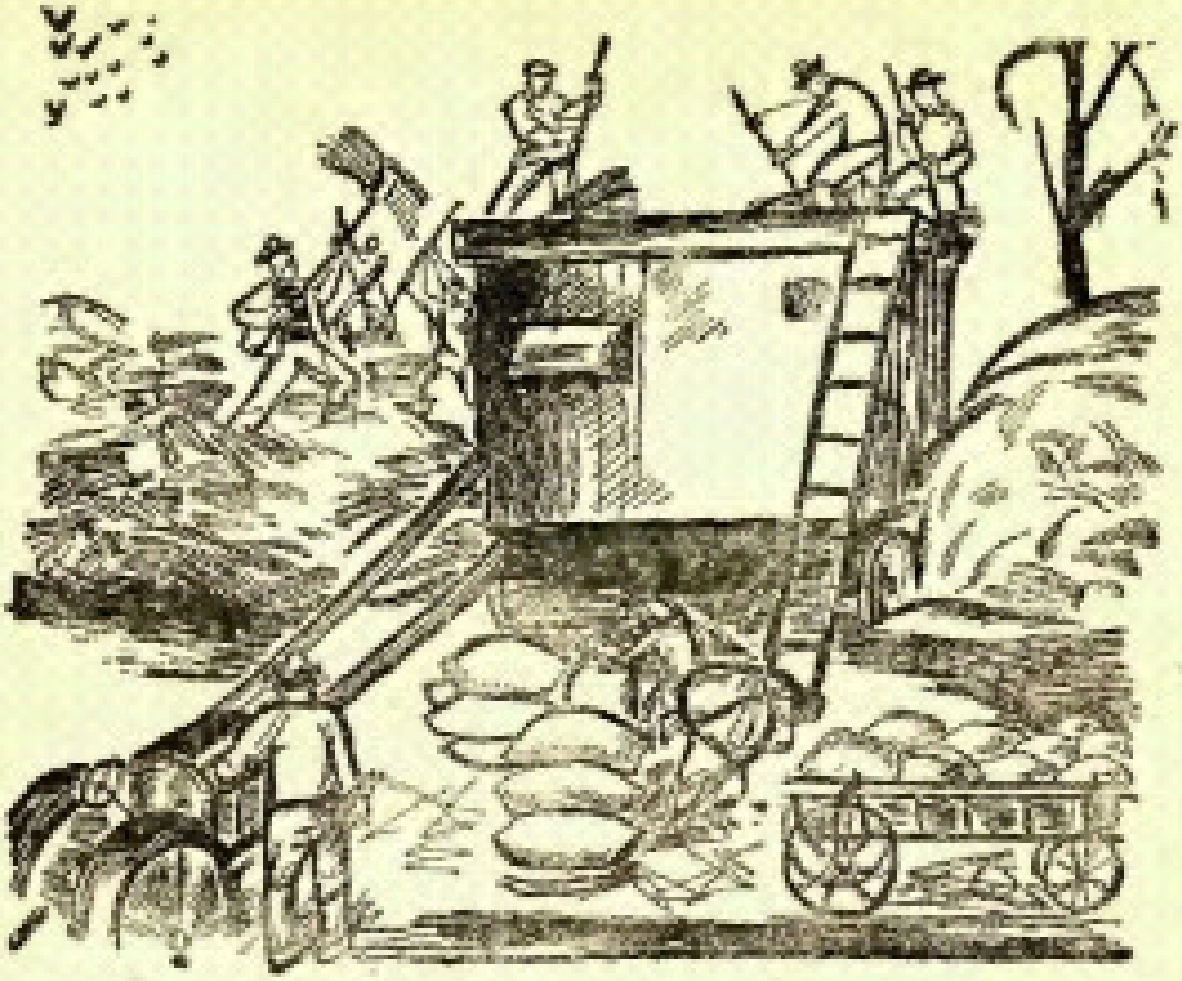
Kecikpej çazqь dem alьs вastaladь, Biz kөriniske dajьndalьp çatьrmьz. Salqan sygiretterimizdi өңdep, çazqan dәpterlerimizdi вiriktirip tigip, çasaqan pьlakәttarьmьzdь, istegen qol isterimizdi çarqa ilip çatьrmьz.

Әвdәn dajarlap вolqan soң kilastan вarlьq partanь cьqarьp, taqtajdь tazalap çuvdьq. Çarqa ajnala sygirettendi qaqtьq. Yjdың icin, вөlmeni ajqьc-ujqьc qьzьl kөk qaqazdan çasaqan yzвe men әcekejledik, çar çaqalaj qojqan ystelderge tyrli вalcьqtan, aqactan çasaqan вujьmdarьmьzdь qojdьq Eң kөrnekti çerine Leninniң sygiretin otьrqьzdьq.

Kilasьmьz әp-әdemi вoldь. Sonan soң әke cecelerimiz kelip kөre вastadь.

Mektep kөrinisine sender qalaj dajьndaldьңdar?

Mektep kөrinisi nege kerek?

EGIN ÇЬJNAVQA ƏZIRLENYV

Ne вilyv kerek.

1. Kyzdiŋ вelgileri qandaj.
2. Qьsqa adamdar qalaj dajarlanadь.
3. Çeke caruva men qalqoz egini сьqьsьnьŋ ajьrmacьqь.

Ne istev kerek.

1. Egis kyni mejramьna dajьndaluv.
2. Avьl caruvacьlьq kərmesine dajarlalanuv.
3. Satsьjaldьq çarьstьŋ qalaj tьnqanьn вilyv.
4. Kyzgi egiske qar toqtatuvqa qam qьluv.
5. Eski qap çamasuv kerek.

BELGI YCIN

Mazmuny

MEKTEP

1 Mektep tarihy . . . . . 3 bet
2 Sal-sal silek, sal ylek . . . . . 4 "
3 Menin mindetim . . . . . 4 "
4 Aq serek . . . . . 3 "
5 Ojnandar, sanandar. . . . . 5 "
6 Bizdin tartip . . . . . 6 "
7 Quyr-quyr, quyrmyc . . . . . 6 "
8 Mektepti qalaj kytemiz . . . . . 7 "
9 Bix . . . . . 8 "
10 Tyje-tyje . . . . . 7 "
11 Silet ar pijənerge ne tapsyrady . . . . 9 "
12 Ata-anamyzdy çarbaqa caqyramyz . . . . 10 "
13 Biz nen kim çarysady . . . . . 11 "
14 Komuvnar . . . . . 11 "

Q b S

15 Aqus kyni . . . . . 13 "
16 Bul qaj mezgil . . . . . 15 "
17 Alqaçqy qar . . . . . 15 "
18 Çylman . . . . . 16 "
19 En qysqa kyn . . . . . 16 "
20 Aq kerpe . . . . . 17 "
21 Ava kalendary . . . . . 18 "
22 Bizdin ydys . . . . . 20 "
23 Taj-taj, qyz-qyz . . . . . 20 "
24 Öktemir majramy . . . . . 21 "
25 Nyqpmet oqytuvcy . . . . . 21 "
26 Qosuv men aluv kestesi . . . . . 23 "
27 Qysqy avyl . . . . . 24 "
28 Qys . . . . . 24 "
29 Çazqy salyq avlav . . . . . 25 "
30 Qys salyq avlav . . . . . 26 "
31 Aqsaq sajyr . . . . . 27 "
32 Baqylap çazyp qojuvdar . . . . . 28 "
33 Salqyn tijyvden saqtanuv . . . . . 29 "
34 Aqqala . . . . . 29 "
35 Aqqala soquv . . . . . 31 "
36 Çazyp qojuv kerek . . . . . 32 "
37 Qaroja-qaroja . . . . . 30 "
38 Mynaqan çavap çazyndar . . . . . 34 "
39 Qys qustary . . . . . 34 "

40 Savьєqan . . . . . 36 net
41 Kөєejtyv kestesi . . . . . 37 "
42 Ajaz (elen) . . . . . 37 "
43 sirь a'az . . . . . 38 "
44 T ntn (elen) . . . . . 36 "
45 Qьєqь çumьś . . . . . 39 "
46 Kedejdiq qьєqь bacьoqь . . . . . 38 "
47 Yjdө çumьs qьlqanda sav aolajьn desen . . 41 "
48 Kim ne istejdi . . . . . 42 "
49 Bөsek aelev . . . . . 43 "
50 Ojencьq dүlrmen . . . . . 44 "
51 Tәçtrijne çasav. . . . . 44 "
52 Ertegi . . . . . 45 "
53 Saskelik . . . . . 46 "
54 Ça ьltpas . . . . . 47 "
55 Kisi men qajqar aala . . . . . 48 "
56 Әvelgi qat . . . . . 49 "
57 Qat qa nj çazьldь . . . . . 51 "
58 Avьldan qat . . . . . 53 "
59 Bөsekke qat . . . . . 54 "
60 9-qanvar . . . . . 55 "
61 Len nnq aala kyni . . . . . 56 "
62 Lenin q alь arqь esijeti. . . . . 57 "
63 qьєьvardьq 21-qazalь kyn . . . . . 57 "
64 Leinin neni tiledi . . . . . 58 "
65 Qьzьl ormije . . . . . 59 "
66 8—Mart . . . . . 60 "
67 Pariç kөmyvnesi . . . . . 61 "
68 Biz nege ajttь mejramdamajmьz. . . . . 62 "
69 Monca . . . . . 63 "
70 Mekteptegi oquvoja . . . . . 65 "
71 Qьzьl asker . . . . . 66 "
72 Өkti ojel . . . . . 67 "
73 Faqat. . . . . 68 "
74 Urьm sөjөerlarь . . . . . 70 "
75 Ecki asьra . . . . . 70 "
76 Ecki men qoj ajtьsqьnь . . . . . 71 "
77 Sur qulьn . . . . . 72 "
78 Buvaz maldь kytyv . . . . . 73 "
79 Savьn sөjөr ustaqandardьq esinde solsьn . . 74 "
80 Ava kolendarь . . . . . 75 "
81 Өtken sүvaq'ь eske tүsiryv ycin suraular . . 76 "

ÇAZOQTURbM

82 Çaz keledi . . . . . 78 "
83 Mal çyçevi . . . . . 78 "
84 Tuqьm esiretin çecik çasa . . . . . 79 "
85 Çazoqь egis navqanь . . . . . 80 "
86 Tesek sizdin yjimiz . . . . . 81 "

87 Kyn çыlnuvь . . . . . 82 set
83 Seryven . . . . . 83 "
89 Çaratыlьs . . . . . 84 "
90 Qus kelyv . . . . . 85 "
91 Qustar kelgende . . . . . 86 "
92 Toroqaj . . . . . 88 "
93 Aqca tanьndar . . . . . 88 "
94 Çaratыlьs kalendarь . . . . . 89 "
95 Çaxoqь turь . . . . . 89 "
96 yjdi taza ustav. . . . . 90 "
97 Çaxoqь turь savlьq saqtav . . . . . 91 "
98 Kepdik . . . . . 92 "
99 Sьjьr . . . . . 93 "
100 Ala sьjьr suzavladь . . . . . 93 "
101 Bonektiq ojь . . . . . 94 "
102 Qozьnь kytyvl. . . . . 96 "
103 Çekindegen soz 'ngan . . . . . 97 "
104 Ingennin sotasьn syjyvl . . . . . 97 "
105 Arьq mal . . . . . 98 "
106 Mal saqqanda . . . . . 94 "
107 Çaxoqьturoqь çumьs . . . . . 99 "
108 Sarь cunaq cьquv . . . . . 100 "
109 Özen tasuvь . . . . . 101 "
110 Seldi saqlandar . . . . . 102 "
111 Çaz keldi . . . . . 199 "
112 Cot salьp yjrenlnder . . . . . 103 "
113 Çьlan çьlьsuvь . . . . . 104 "
114 Beqa saqa . . . . . 10 "
115 Baqa . . . . . 106 "
116 Qara suvьq . . . . . 107 "
117 Bes qonaq . . . . . 108 "
118 Tyje . . . . . 109 "
119 Avьl . . . . . 1:0 "
120 Çaratьlьs Kalendarь . . . . . 110 "
121 Kundiki durьs . . . . . 111 "
122 Parijdanlq çumsoqь . . . . . 113 "
123 Çumaaq . . . . . 113 "
124 Ajda kedej surqьrat . . . . . 114 "
125 Toqьm sesyv . . . . . 115 "
126 Bala d pteri . . . . . 116 "
127 At surazna . . . . . 117 "
128 Bul ne . . . . . 118 "
129 Taqan men eginci . . . . . 118 "
130 Baqcanьq çavь man dostarь . . . . . 119 "
131 Burlestik . . . . . 120 "
132 Çav çanьr . . . . . 121 "
133 Tomarca . . . . . 171 "
134 Ermek ciçek . . . . . 1.2 "

135 Ojьnсьq çasav . . . . . 122 "
136 Өzence . . . . . 128 "
137 Suvoqa qalaj tysyv kerek . . . . . 124 "
138 Өktomiret zaːdarь . . . . . 125 "
139 Pijэaer degen kim . . . . . 125 "
140 Pːjэner zaнь . . . . . 126 "
141 Maj . . . . . 127 "
142 Çaratьlьs kalendarь . . . . . 127 "
143 Maj maјranь . . . . . 129 "
144 Maj , ... 129 "
145 Suv . . . . . 130 "
146 Masa cьvnaльq sezimi . . . . . 130 "
147 Qasqardьq nalьrigin navluvь . . . . 131 "
148 Birdiq syjgen ojьnamьz . . . . . 133 "
149 Çazoqa serlietːn çumьs . . . . . 134 "
150 Bixdiq kэrnis . . . . . 135 "
151 Egin çьːuvoqa zirlenyv . . . . . 136 "

Р. П. Б.